

C. J. Gimberg fot.

129. Nya operahuset sedt från Södra Blasieholmshamnen.

FÖRLUSTELSER

OFFENTLIGA NÖJEN, RESTAURANTER, KAFÉER, HOTELL, TEATRAR

AF

CLAES LUNDIN.

I stadens barndom hade man otvifvelaktigt också barnsligare förlustelser än i en mera framskriden tid, men nog roade man sig, det lider intet tvifvel. Då stockholmaren gick ut för att slå sig lös på S:t Klara gärde, roade han sig visst lika bra som hans efterkommande på Djurgården.

På nämnda gärde och i den fagra skogslunden norr om nunneklostret, där Klara Norra Kyrkogata nu stryker fram, svängde stadens borgerliga svenner och väl äfven förnämligare junkrar lustigt om med de unga stockholmskorna. Där var lek och dans. Där uppträdde »pipare och trumbare» och sådana som »med gigu ganger eller med fidlu far».

Ej må man inbilla sig, att gamla tidens folk var allvarligare än det nu lefvande släktet, om också tillfällena till förströelser icke vore så många. I synnerhet måste en trångbodd stads invånare hålla sig skadeslösa för det trägna arbetet i de kvafva nästena, och då skynda de under den vackra årstiden ut i det fria, vare sig att de ej komma längre än, som fordom, till stadens närmaste grannskap eller sträcka färden, tack vare nya tiders underbart snabba samfärdsmedel, till aflägna nejder. Och öfverallt, äfven inom stadens område, har man nu tillfälle till förlustelser.

Gratisnöjen ha naturligtvis alltid varit eftersökta. Kungliga kröningar och begrafningar ha i det afseendet intagit främsta rummet, men de förekomma just icke så ofta. Enskilda begrafningar voro däremot under långa tider för folket oftare förekommande lustbarheter, och jordfästningarna, som stundom förrättades med mycken pomp och ståt, föregingos af likvisningar, hvilka också räknades bland folkförlustelserna, något som äfven var fallet med att »gå och se brudar».

Bland offentliga förlustesedagar räknas sedan gamla tider *första maj*, då stockholmarne firade vårens ankomst eller åtminstone förhoppningarna om vinterns snara slut. Från långt tillbaka går minnet af huru högt Stockholms invånare ärade majfesten och huru de utvalde en majgrefve inom hvar och en af stadens korporationer. Benämningen står visserligen icke i ovillkorlig förbindelse med majmånaden, utan kanske egentligen med det tyska »Mai», som betyder grönt, i synnerhet vårgrönt, men det har dock otvifvelaktigt användts äfven på dem, som vid första-majfesten utsågos att vara ett slags korager. I handtverkeriernas gamla skråordningar finnes åtskilligt om dessa majgrefvar, hvilka alltid voro skyldiga att bjuda på gästabad. Men huru länge det bruket fortfor torde ingen nu kunna uppgifva.

Liksom majfesten, fastän under förändrade former, bibehållit sig ända till vår tid, så kan *trefaldighetsafton* också berömma sig af lång tillvaro, nämligen den fest som under aftonen och natten före trefaldighetssöndagen firats i synnerhet vid Uggelvikskällan och ännu till en del där äger rum. Med föreställningen om denna fest förbinder det nya Stockholm vanligtvis tanken på råa upptåg, dryckenskap och blodiga slagsmål, kanske äfven ett och annat dråp. Det fanns dock en tid, då trefaldighetsfesten betydde något allvarligt religiöst samt äfven något poetiskt svärmiskt, hvilket den katolska kyrkan hade tagit i sitt hägn.

Med eller utan kyrkan var trefaldighetsaftonen en stor och glad högtid, som utbildade sig till folkfest, i hvilken äfven stadens högre klasser deltog, till dess den slutligen urartade till ett blott profant folknöje. Den ursprungliga, utan tvifvel från hednatiden härstammande seden att i ljusa vår- och sommarätter vallfärda till heliga källor hade nog också tillämpats vid Uggelvikskällan under katolska tiden och kanske långt senare, men då de mera bildade stockholmarne drogo sig tillbaka, förvandlades offret vid källan till omätligt förtärande af starka drycker. Råheten tog öfverhand, och hela vallfärden kom i dåligt rykte. Helt och hållet har den likväl icke ännu upphört.

Midsommarfesten med föregående *löfmarknad* tillhör också Stockholms gamla högtider i det fria, och att denna fest skulle, såsom uppgifvits, ha till ursprung endast erinran om Gustaf Vasas intåg i Stockholm midsommar-afton 1523, är väl icke troligt, enär det, af bland annat Olaus Magni skildringar, är bekant, att festen har långt äldre anor. Möjligt är dock, att befrielseverkets stadfästade genom Stockholms intagande af Gustaf Vasa bidragit att gifva midsommarfesten ytterligare glans.

Egentligen firar Stockholm numera sin midsommar utom staden, men löfmarknaden på midsommarafton samt också dagen förut har i långliga tider ägt rum inne i staden, först på Munkbrotorget och numera på kajen nedanför sammanbindningsbanan och det nuvarande riksdagshuset. Denna »marknad», där löf och blommor jämte leksaker och åtskilligt kram hållas

till salu, är i själfva verket en folkfest, liksom åtskilliga andra marknader i somliga stora städer, t. ex. skinkmarknaden och pepparkaksmarknaden i Paris.

Den var måhända af större betydighet fordom, men, om man får döma efter Elias Martins teckning från senare hälften af 1700-talet, så var likväl löfmarknaden då ej synnerligen talrikt besökt. Nu, liksom förr, går man till löfmarknaden och köper »lefvande» grönt och blommor och smyckar därmed handelsbodas, verkstäder och boningsrum samt handlar äfven barntrumpeter och andra småfolksinstrument, hvilka sedan framkalla lika muntra som öronskärande ljud i en stor del af staden.

Det fanns en tid, då ångkraften icke var känd och det därför icke var så lätt för stockholmarne att flytta på sig och byta ut staden mot landet och de stora vattnen. Då firades midsommardagen i stadens allra närmaste grannskap, men *någon* frisk luft ville man dock skaffa sig, vore det ock endast på ofvan nämnda gärde eller på Vagnsö (Skeppsholmen) och sedan invid »Skanzen» (Kastellholmen), helst dock snart på Valdemarsön (Djurgården). Där voro nog också folkförlustelser, och dessa tillväxte synnerligen på sistnämnda plats. Till Djurgården förlades slutligen första-maj-firandet, och från och med den 26 juli 1829, då Bellmansbysten invigdes, uppstod där en ny folkfest, Bellmansfesten.

De nämnda festerna tillhöra friluftshögtider, äfven om midsommar också är en kyrklig fest, hvilket ej är förhållandet i något annat land. Men af kyrkans stora högtider firas endast jul samt möjligtvis pingst till någon del äfven utomhus, den förra i den gamla, numera mycket afsigkomna och med endast för fattigmans barn beräknade julmarknaden på Stortorget, och på senare tider genom att i synnerhet söndagen före jul vandra genom de förnämsta gatorna, mest Drottninggatan, Regeringsgatan och Västerlånggatan, och betrakta de då rikt upplysta och med industriens alla lockelsemedel utrustade handelsbodarnas fönsterutställningar. Julhögtiden är för öfrigt hemmets och familjens fest, men pingsthelgen kan locka till förlustelser utom hus. Påsken firas ej gärna i fria luften, men då är musiktillställningarnas gyllene tid, och konserter, matinéer och soaréer täfla om stockholmarnes tid och pengar. Långfredagen är fortfarande »Skapelsens» dag, Haydns stora musikoratoriums, hvilket här först uppfördes i Riddarhussalen, därpå i De la Croix' salong vid Brunkebergstorg (nu Handtverksföreningens hus) och för närvarande, sedan många år, i Ladugårdslandskyrkan.

Men Stockholm roar sig icke allenast vid de stora högtiderna och vid folkfesterna. Det älskar förströelser när som helst, i synnerhet efter slutadt arbete, och har nog alltid haft platser, där det kunnat vederkvicka sig efter dagens mödor. Vi ha redan påpekat några af dessa.

I allmänhet voro kålgårdarna lämpliga förlustelseorter och främst bland dem konungens egen, känd åtminstone från början af 1400-talet. Denna,

som redan tidigt fick namn af konungens örtagård eller *Kungsträdgården*, vardt dock först på 1700-talet tillgänglig för allmänheten. Då hade trädgården redan genomgått flera förändringar, men var väl skött och en förlustelseplats af gladaste slag, upplåten till »promenader, festiviteter och andra folksamlingar», samt fick mot slutet af århundradet en s. k. *Vauxhall* i det till danssalong förvandlade varmväxthuset. Vauxhallsbalerna voro talrikt besökta af olika folkklasser, men härligheten räckte ej länge, ty redan 1801 förändrades byggnaden till arsenal.

Under Karl XIII:s tid började trädgården småningom förstöras, men det var dock först efter Karl Johans tillträde till regeringen som den förlorade all egenskap af lustpark. I stället för fagra blomstersängar och leende gräsmattor utbredde sig nu ett flackt sandhaf öfver hela torget, endast på östra och västra sidorna begränsadt af ett par alléer, och midt i sanden restes Karl XIII:s bild, hvarefter genom särskildt kungabref påbjöds, att platsen skulle kallas Karl den trettondes torg, hvilket namn sedermera ofta förkortades till »torget», en ännu ganska vanlig benämning.

Sedan platsen blifvit på detta sätt *förstörd*, kunde man säga, hade det väl ej varit underligt, om den nöjessökande allmänheten alldeles öfvergifvit den. Så vardt ändå icke fallet. I saknad af verkliga stadsparker — ty Humlegården kunde ej gärna kallas så — lustvandrade stockholmarne fortfarande på det sandfyllda torget, och på sommarmorgnarna drucko de brunn i den till brunnsinrättning förvandlade arsenalen, f. d. vauxhallen och f. d. växthuset. Om Kungsträdgårdens förvandling i vår tid till en med verklig stadspark mera öfverensstämmande plantering har nämnts i detta verks andra del, och i närvarande kapitel betrakta vi platsen endast som förlustelseort.

Om de förlustelseställen, som uppgifvas ha legat på Ladugårdslandet, vet man numera nästan ingenting, med undantag af *Humlegården*, hvilken först var en verklig sådan, anlagd af Gustaf II Adolf och skött af en humlegårdsmästare, som också skulle vara bildsnidare och lära drängarne att göra beläten till platsens prydnad. Under drottning Kristina vardt Humlegården en lustpark för de förnåma, i hvilken egenskap den fortfor i väl hundra år, ända till dess den, under Adolf Fredriks regering, uppläts helt och hållet åt allmänheten som förlustelseplats, hvilken hade äfven sin teater.

I den illa vårdade, men med stora präktiga träd utrustade parken fördes under lång tid ett ganska bullrande folklif med positiv och »schene Rariteten», musik i den af Ulrika Eleonora d. ä. uppförda rotundan, där ingen af den förnåma världen mera lät se sig, en stor karusell, fyrverkerier då och då samt en och annan ballonguppstigning.

Lustdal, ett annat förlustelseställe i samma stadsdel, skall ha legat vid n. v. Fredrikshof, på den grund som ansågs ha tillhört den ena af de kungsladugårdar efter hvilka hela stadsdelen fått sitt namn. Den andra af dessa ladugårdar tros ha varit belägen i trakten af det sedan bekanta Fiskartorget.

Lustdal, som en tid också kallades Kalfvehagen, uppläts till Jean De la Vallée (d. y.) den bekante arkitekten, hvilken erhöill tillstånd att där anlägga ett värdshus samt anställa allehanda spel och tidsfördrif till »loflig rekreation», men det tyckes icke ha dröjt länge, förrän Lustdal upphörde med sina förlustelser, åtminstone vet man icke något om dess vidare öden. Lika litet känner man om *Jungfruträdgården*, hvilken skall ha varit belägen vid nuvarande Jungfrugatan.

På Södermalm funnos nog flera stora trädgårdar, men något egentligt förlustelseställe hör man ej omtalas, om ej möjligtvis Zinkensdam, förrän *Mosebacke* började göra sig känt, hvilket dock väl ej inträffade tidigare än i slutet af förra århundradet, och ända till medlet af vårt århundrade var Mosebacke en tämligen tarflig förlustelseplats, där man vanligtvis endast om söndagarna fick höra några toner från basunblåsare, hvilka sutto på ett tak till ett i trädgården beläget litet schweizeri. Det var först sedan handlanden C. A. Wallman, redan förut känd som anordnare af folknöjen, blifvit ägare till Mosebacke, som det, 1850, förvandlades till verkligt förlustelseställe, hvarefter det ock vidare utvecklats.

Långt innan Mosebacke blef en sådan plats hade »Parterren» uppstått på ett af skären i Norrström och under Norrbro, som då ännu kallades »Nya» bron. Några hade velat gifva platsen namnet Josefinelund för att hedra dåvarande kronprinsessan, men man stannade slutligen vid benämningen *Strömparterren*, hvilken ännu i början af 1830-talet var föga mer än en skräppplats, men snart därefter utbildades till en vacker, om ock liten stadspark. Där har man dock aldrig haft några egentliga folknöjen, men så mycket mer musik och — punsch eller kanske whisky, en af den nyare tidens mest begagnade sällskapsdrycker.

I allmänhet ha offentliga förlustelser i Stockholm varit förbundna med källare- och kafélif. Ett undantag därifrån var gamla *Barnhusgården*, d. v. s. icke den gård som låg inom Stora barnhuset, utan den som sedan motsvarades af Trädgårdsföreningens park vid Drottninggatan på en nämnda barnhus tillhörig tomt, hvarest Norra latinläroverket nu har sitt palats. Där roade man sig i förra och början af innevarande århundrade med åskådande af konstberidning, lindansning, »ombres chinoises» samt slutligen äfven med verkliga teaterföreställningar. Någon förtäring fanns icke att tillgå, men man hade ej många steg till gamla Barnhuskällaren, det lilla trähuset, som sedan nedbrann i maj 1844.

Redan sju år förut hade öfverenskommelse träffats med konditorn August Davidson om uppförande af de två paviljongerna vid Drottninggatan, hvilken öfverenskommelse sedan fullgjordes af brodern Wilhelm Davidson, och på gamla Barnhusgårdens plats skapades *Trädgårdsföreningens* park. I södra paviljongen öppnades kafé, i den norra gäfvos baler samt dramatiska föreställningar, och i parken anordnades sommartiden instrumentalkonserter.

Förlustelserna också på denna plats uppfriskades med tillgång på förtäring. Sådan fanns också öfverallt på *Djurgården*, till och med midt på »Slätten», där kvinnor sålde öl, kanske äfven brännvin, och där det var krog i hvar vrå, hvilket betydligt ökade folklifvets glädje, men äfven främjade råa upptåg och slagsmål.

På Kungsholmen skall Karl Bondes trädgård, en nu länge sedan försvunnen storhet, som låg vid Trädgårdsgatan (nu Scheelegatan), midt emot den Piperska egendomen (»Piperska muren»), en tid ha varit upplåten

130. Strömparterren.

till allmän förlustelseplats, men redan i medlet af 1700-talet utgjorde den en till sistnämnda egendom hörande köksträdgård. Vid den tiden hade konstmakare slagit sig ned på själfva det greffliga Piperska området och gäfvö där föreställningar till allmänhetens förlustande.

Sedan hördes icke af några offentliga nöjen på Kungsholmen, förrän *Grubbens trädgård* började sina aftonunderhållningar på 1840-talet, men dessa räckte ej länge. Ungefär samtidigt började musikaftnar i det fria hållas i gamla *Kirsteinska trädgården* vid Klara Strandgata (nu Vasagatan) på den del af nuvarande Centralplanen, som ligger nedanför Klara Vattugränd (förr Lappgränd). Det var i denna trädgård, som eklärering med färgade lyktor »à la Tivoli» först användes i Stockholm.

Själftva Tivoli-inrättningen följde i spåren af Köpenhamns Tivoli, hvilket hade öppnats 1843, och sommaren 1848 uppstod Stockholms första Tivoli, det *Norra*, beläget vid Norrtullsgatan. Detta ägde dock ej länge bestånd, enär det ej kunde täfla med *Djurgårds-Tivoli*, som hade fördelen af att ligga på stockholmarnes älsklingsplats och som öppnades sommaren 1850. Men ej heller detta förlustelseställe ägde någon glänsande tillvaro och har bytt om ägare flere gånger samt undergått åtskilliga förändringar.

Vid de gamla *brunnsinrättningarna* drack man icke uteslutande hälsovatten, när man roade sig, och de voro ofta mycket afsedda för nöjen, hvarför de i våra faders Stockholm med rätta räknas till förlustelseställen, om ock med finare sällskap. Den äldsta var *Norrmalms Surbrunn*, ofta kallad »*Norra brunn*» eller endast »*Surbrunn*», upptagen år 1689 af Pehr Muhr, kapellan i S:t Olof (Adolf Fredrik), men efter hans död inlöst af Stockholms stad.

Därnäst kom det efter källarmästaren Valentin Sabbat uppkallade *Sabatsberg*, hvars hälsokälla upptogs 1734 af apotekaren J. J. Sahlberg, innehafvare af amiralitetsapoteket Morian, men brunnsdrickningen och brunnsnöjena tyckas icke ha kommit i riktig fart förr än trettio år därefter.

Finaste sällskapet tyckes ha funnits vid *Djurgårds hälsobrunn*, vanligen kallad »*Djurgårdsbrunn*», hvilken i lång tid var ett bland de förnämsta förlustelseställen för Stockholms glada och fina värld. Den äldsta hälsokällan här påstås ha varit bekant redan på 1500-talet, men upptogs ej till allmänt bruk förrän af den bekante Urban Hjärne i slutet af 1600-talet. Det var dock först 1742, som *Djurgårdsbrunn*, genom riksmarskalksämhetens resolution, fick sina privilegier, och den källa, som sedermera ensamt anlätades, upptogs ännu senare af J. G. Hallman, kyrkoherde i Ladugårdslandet, samt lifmedikus Märten Réef och apotekaren H. Schultz. Man roade sig tappert, och brunnsbalerna där voro mycket eftersökta, bevistade af en ganska elegant publik. Också *Uggelvikskällan* sökte att göra sig till riktig brunnsinrättning och skulle ha brunnsbaler af helt annat slag än de vilda, bacchanaliska upptågen under trefaldighetsnatten. Balerna skulle ej heller hållas där, utan på *Claes på Hörnet*, det gamla värdshuset i nordöstra hörnet af *Surbrunnsgatan* och *Roslagstullsgatan*, således ganska långt från källan, hvarför högtidliga brunnspromenader anordnades från denna till värdshuset. Den bekante kommissarien Mallén, gångpostens uppfinnare, gick i spetsen och utgjorde själen i dansnöjet. Men redan i början af 1820-talet var det slut med dessa brunnsbaler.

De brunnsinrättningar som tid efter annan uppstodo i Arsenalen i Kungsträdgården, i Trädgårdsföreningen samt på Mosebacke hade inga förlustelser och knappt något sällskapslif. På sin höjd företogs då och då en kort åktur i wurst.

Ehuru förfriskningsställena voro underkastade tämligen sträng uppsikt och reglementerade af en mängd förordningar, gáfvo de dock ofta anledning till oordningar samt till ett i allmänhet föga regelbundet lefnadssätt. Vid olika tillfällen utfärdades taxor på de dryckesvaror, som utskänktes, och så väl öl som vin voro underkastade prof. Så fick t. ex. icke något öl säljas förrän det hade klarat sig, var utarbetadt och sprundadt. De krögare, som utskänkte starkare öl, fingo ej sälja det s. k. medelölet, och de som hade det senare understodo sig icke att ha det förra till utskänkning, detta lika litet som sämsta sorten. De som betjänade med starkare öl skulle, heter det i en förordning af 1640, ett »särdeles Tekn med ett Pass-glaas i theras Tafia hafva, men the thet Medel-ölet hafva, ett Stoop til kännemärke». Hvilken krögare, som öfverbevisades om att förfalska sitt öl, skulle straffas som för stöld, mista sitt krögeri »och komma ther aldrig meera till».

Tiden för krogars och taverners utskänkning på hvardagar och helgdagar var noga bestämd, och förordningar i det afseendet följde ofta tätt på hvarandra, men efterlefdes icke. Så heter det i en »Stockholms stads ordning» af 1691, att föregående »nyttiga och hälsosamma förordningar blifva af största delen mehr och mehr i den förgätenhet stälde, at dhe icke allenast öfver den föresatte tiden utan ock *mästedehls heela nätterne* skänkia til Sahlu, gifvandes esomofftast genom ett straffbart oskich occation och tilfalle til en och annan olyckelig händelse af Dråp och Slagsmåhl samt Brand- och Eldsvådor, förutom synd och annat lastbart väsende, som där med gemenligen plägar föröfvas».

På grund därpå påbjöds, att alla, som något »krög- eller skänkerij antingen i Staden eller på Malmerne bruka», icke skulle drista sig hålla källare och krogar öppna efter kl. nio på söndagskvällarna eller efter kl. sju på helgdagsaftnarna. Men om helgdagsordningarna, så äfven de som innehöllo förbud mot utskänkning under gudstjänsten, slutligen blefvo strängare iakttagna, tyckes det icke ha varit så noga på vanliga hvardagar.

Om lusten och förmågan att roa sig stått i nära samband med källare- och utskänkingsställena i allmänhet, så tyckes denna lust och förmåga ha varit större förr än nu, enär s. k. förfriskningsställena voro, i jämförelse med folkmängden, betydligt talrikare. Jämföra vi förhållandena i vår tid med dem som rådde i början af sjuttonhundratalet, så finner man, att Stockholm då med omkring 50,000 invånare hade *fyrtyotvå* källare, förutom åtskilliga »tracteurer» och värdshus, under det våra dagars Stockholm med nära 300,000 invånare icke har flera källare än *fyrtyosex* eller, om Djurgårdens medräknas, några och femtio.

Att de egentliga krogarnas antal betydligt minskats, sedan Stockholms utskänkingsaktiebolag kom till stånd, är allmänt bekant, men det kan förtjäna erinras, att då med september månads slut 1877, omedelbart innan

bolaget började sin verksamhet, funnos 193 krogar i Stockholm, sjönk detta antal snart efter bolagets öfvertagande af utskänknigen ända ned till 87.

Några riktigt gamla källare ha vi numera icke, och af dem, som funnos här t. ex. på 1720-talet, då Stockholms första adresskalender utkom, är det i Staden inom broarna endast »Freden», ursprungligen »Gyllene Freden», vid Österlånggatan som bibehållit sig, dock efter att under några år i början af 1890-talet ha tagit sig en hvila. På Norrmalm är det blott »Tre Remmare» som finnes kvar, dock icke utan stora förändringar. På Södermalm fanns »Björngårdskällaren» till för tjugu år sedan, då det gamla trähuset refs för att lämna plats åt en stor nutidsbyggnad, hvarmed källaren, vanligtvis kallad »Gamla Björngården», också försvann. Om källaren »Pelikan» vid Brunnsbacken å Södermalm är samma »Pehlekahn», som på 1720-talet fanns vid Svartmangatan i Staden, torde vara ovisst. Den är i hvad fall som helst icke på samma ställe som för ett par hundra år sedan.

Då man for ut på landet för att roa sig, var målet i de flesta fall ett af de många utvårdshusen, och deras långa rad började redan innan man kom till tullen. På nya Roslagsvägen, kallad Roslagstullsgatan, stannade man på Surbrunns värdshus eller på Claes på Hörnet eller Stora och Lilla Ingemarshof, och lämnade man stadens område, vinkade Albano, »Första torpet utom Kattrumpstullen» (Kräftriket), Ålkistan och Stocksund.

På vägen genom Norrtull hade man Mon Bijou redan i Kungsbacken, sedan flyttad ned på Norrtullsgatan, samt Tre Liljor vid sistnämnda gata och åtskilliga »våffelbruk» med försäljning af färsköl. Utanför tullen funnos Stallmästaregården, Norrbacka och Hagalund, och längre bort Järfva, Ulriksdal och Silverdal.

Söder ut från Stockholm lockade värdshusen Liljeholmen, Grönbrink, Snickarkrogen m. fl., och företog man utflykter till sjös, hvilket dock hörde till det ovanliga, kunde man åt Saltsjösidan besöka Blockhusudden, Fjäderholmarna, Kungshamn, Skuru och andra sjögästgifverier, samt vid Mälaren Essingen, Klubben, Ekensberg m. fl. värdshus.

Mest drogs man dock till Djurgården med *Lusthusporten*, den sedan så namnkunniga »Blå porten», hvilken redan på 1600-talet bebyggdes af munskänken Johan Lüpken, som där öppnade skänkeri, men hvars glansperiod inträdde under Cumlanders tid och utvecklades i början af vårt århundrade under Klingbergarne, samt efter den yngre Klingberg öfvertogs af operakällarens värd Hammarström, hvilken sedan afstod värdshusrörelsen där till mamsell Hellström, som åter lämnade den till källarmästar Blag, under hvars tid detta gamla och ansedda samt i synnerhet för sina abborrar berömda värdshus nedbrann i slutet af april 1869 och sedan aldrig uppstod ur askan.

En tid var *Franska värdshuset* på Djurgården lika mycket ansedt samt besöktes mera än Blå porten af hufvudstadens finare sällskap, så väl herrar

som damer. Det anlades 1808 af traktören Le Maire samt ägde bestånd i mera än ett halft århundrade, till dess *Hasselbacken* gjorde sig till enväldshärskare inom den finare värdshusrörelsen. På den platsen låg i gamla tider en just icke välkänd krog, hvilken stod i mycket mindre anseende än Gröna Lund, för att icke tala om så berömda ställen som »Mäster Nilses» och Bonnets värdshus, samt kunde jämföras med endast »Tyska paradiset», scenen för Hallmans »Heroiska Djurgårdsballett».

Hasselbackskrogen låg på den plats, som kallats »Fågelsången», ofvanför Djurgårdsslätten med dess i förra århundradet brokiga folkli. En skomakare Lundin fick i medlet af sjuttonhundratalet tillåtelse att där upp-

131. Bellmansro.

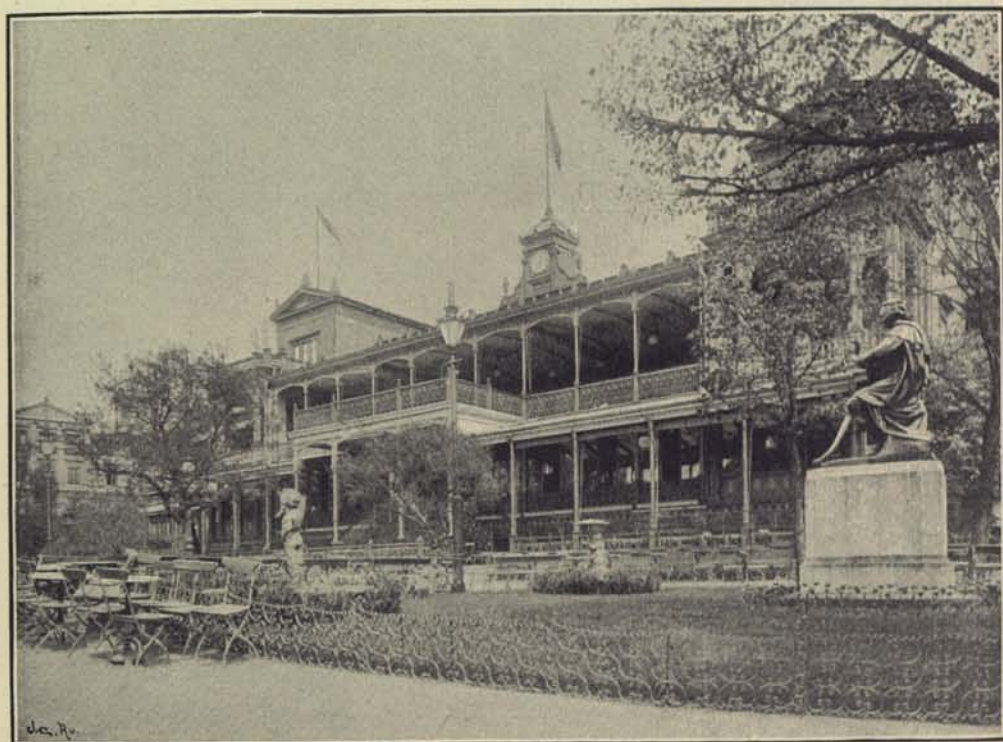
föra en byggnad till ett värdshus, hvilket, efter att ha tillhört flere olika ägare, år 1829 kom i fransmannen Pierre Bichards händer. Denne afytttrade stället, då kalladt Ludvigsro, år 1836 till grosshandlaren G. Michaelson, hvilken förskönade platsen och använde den till enskild sommarboning, men år 1852 sålde den till konditor Wilhelm Davidson, hvilken redan några år förut haft ett litet schweizeri vid ingången till Frisens park och sedan bredvid Trädgårdsföreningen låtit Hôtel Phoenix höja sig ur gamla Barnhuskällarens ruiner, där han varit banbrytare för nutida värdshusförhållanden i Stockholm.

Pierre Bichard flyttade till Stallmästaregården, men på slätten nedanför Hasselbacken, som nu återfick sitt ursprungliga namn, uppförde konditor Pohl det efter honom uppkallade *Pohlsro*, där han 1836 fick rättighet att

jämte schweizeri idka värdshusrörelse. Besittningsrätten öfvergick sedan i följande ordning till hofkällarmästaren Selenius, handlanden Öberg, värdshusidkaren Cadier och värdshusidkaren Vasseur, hvilken omskapade stället till *Alhambra*.

Som tjänlig plats för allmännare folknöjen ansågs Ludvigsberg, ej att förväxla med Ludvigsro. Det förra, beläget på andra sidan om »slätten», hade 1832 upplåtits till en hofjägare Carlstedt och fick namn af »Vauxhall», men blef ej annat än ett vanligt »schweizeri», som innehades af flere konditorer efter hvarandra och under namn af *Novilla* ännu fortfar som variétésalong.

132. Hasselbacken.

»Carlmarks konditori» öppnades på en af den vanliga Djurgårdens mest aflägsna, men också mest natursköna punkter ett år före Bellmansbystens aftäckande och blef, såsom i dennes omedelbara grannskap, nära förbundet med de årliga Bellmansfesterna samt fick också redan för länge sedan namnet *Bellmansro*.

Af Djurgårdens alla förfrisknings- och förlustelseställen i äldre och nyare tider har icke något uppnått samma betydelse som Hasselbacken. Man kan numera icke nämna ordet Djurgården, utan att därmed förena begreppet af det stora värdshuset, och för mången främling, som besöker vår hufvudstad, är »Djurgården» helt och hållet likbetydande med Hasselbacken.

Det gamla Ludvigsro har undergått många förändringar, innan det blef den nya Hasselbacken, och allt fortfarande göras tillbyggnader af det stora värdshuset, vidtagas förbättringar, ökas planteringarna, men därmed ökas ock hindren för den fria utsikten, hvilken förut var så oinskränkt öfver Stockholm och en god del af omgifningarna. Blicken från verandan kan numera ej tränga långt omkring, men verandan själf är rymligare, bekvämare, mera inbjudande än förr, och det lif som där föres är mera storstadsaktigt, mera europeiskt, kan man säga, något som kan ställas i jämbredd med vår

133. Operakällarens matsal.

världsdels allra finaste och förnämsta, men också allra gladaste värdshuslif, kanske till och med i allt, utom den arkitektoniska utstyrseln, hvilken är tämligen tarflig, öfverträffande hvad man i den vägen har bäst i andra stora städer.

En middag på Hasselbacken är just ett träffande uttryck för det glada och eleganta stockholmlifvet utomhus, en representant för det sorglösa stockholmslynnnet, det som så gärna slår sig löst, när tillfälle gifves och som alltid har ett sådant tillfälle till hands. En middag på Hasselbacken, helst i maj, då Stockholm ännu icke flyttat till landet, eller i september, då det återvändt från skärgården eller från brunns- och badresorna inom och utom Sverige, lämnar godt tillfälle att studera stockholmskarakteren.

På verandan ser man »hela Stockholm», icke staden med kyrkor och torn, ty den utsikten är, som nyss nämndes, numera bortskymd, utan vår fina stockholmsvärld, herrar och damer af prima sort, excellenser, grefvinnor och skådespelerskor, generaldirektörer, unga statstjänstemän och handelsbokhållare med »fashion». Man får också se en del af det öfriga Europa, i synnerhet diplomatiska kåren, och turisternas antal tilltager för hvarje år. Till Hasselbacken begifver sig hvarje främling som besöker Stockholm. Att ha varit i Sveriges hufvudstad och ej ha infunnit sig på Hasselbacken

134. Operakaféet.

låter ej gärna tänka sig under den tid af året, då »backen» är tillgänglig. Under vintertiden hålles den stängd.

Middagen intager man på verandan, men kaffet dricker man i »parken», den öppna platsen mellan hufvudbyggnaden och musikpaviljongen, och där dröjer man ofta nog till sena aftonstunden, lyssnande till gardemusiken, tömmande, i fall gästen hör till det manliga släktet, åtskilliga glas punsch, under det man tager sina medgäster i betraktande, skämtar och skrattar med all stockholmsk älskvärdhet, kvickhet och lust att vara ironisk.

* * *

Det var en tid då Stockholms källare af alla grader besöktes mera för sina dryckesvaror än för sin mat och då i dem hvarje natt firades bacchanaliska orgier. Detta har betydligt förändrats. Dryckesstugorna äro förvandlade till fina matsalar, och där halfvuxna kypare, pojkar i föga renliga kläder, fordom torkade de af svagdricka och brännvin drypande, evigt grå borden med förkläden »evigt blå», där sitter man nu vid de med bländande hvita duktyg täckta middags- och supéborden och passas upp af mogna män, hvilka kallas vaktmästare, äro klädda i högtidsfrackar och medvetna om sin betydelse i samhället.

135. Operaterrassen.

Brännvin får man äfven nu på våra elegantaste restauranter, men det serveras vid det särskilda s. k. smörgåsbordet, som dignar under mängden af viktualier och andra kalla rätter. I allmänhet äter man numera rätt godt på våra restauranter. Billigt är det icke i jämförelse med forna tiders pris, men vanligtvis mindre kostsamt än på stora restauranter i andra hufvudstäder.

Om det, såsom här förut omnämnts, var Wilhelm Davidson som skapade den moderna restauranten i vår hufvudstad, bör man ej glömma, att äfven Bengt Carlsson på Operakällaren var nydanare i det afseendet. Med intelligens och kraft arbetade han mot dåliga källarvanor, och af det gamla,

ganska gemytliga, men just icke fina, ej ens riktigt snygga »Opris» gjorde han en elegant, mot alla nutidsanspråk svarande restaurant af första klassen. Detta skedde redan i det gamla operahuset. Det nya konsttemplets och den nya operakällarens tid fick Bengt Carlsson ej upplefva.

Nya operakällaren var en bland de först färdiga lokalerna i nya operahuset. Den öppnades i maj 1895 i rum som i prakt öfverträffa allt hvad man förut skådat på någon restaurant eller i något kafé här i landet och som till och med taga försteget framför flertalet af de finaste parisiska lokaler.

Den med operakällaren förenade kaféörelsen å operaterrassen, en tillökning till det stora kaféet på nedra botten, öppnades i juni 1896 och togs genast i besittning af den del utaf det kafébesökande Stockholm, som föredrager att »kåsera» framför att höra på musik. Operaterrassen blef således en fortsättning af »Lagerlunden», det kafé i fria luften som tillhörde Lagergrens kafé, under senare år af sin tillvaro ett bihang till gamla operakällaren och synnerligen omtyckt af unga tjänstemän, konstnärer, tidningsmän och andra skriftställare. Terrassen lämnar icke allenast alla de fördelar, som ett väl skött kafé af första klassen kan erbjuda, utan ökar sitt värde genom den vidsträckta och intagande utsikt man därifrån har öfver en god del af Stockholms hamn med kringliggande intressanta byggnader. Stället är därför ett älsklingsuppehåll icke blott för stockholmare, utan ock för de främlingar, som kommit för att lära känna vår vackra hufvudstad.

* * *

Hotell kallas ännu en och annan af våra restauranter, utan att därför vara hotell för resande. De som äro båda delarna, såsom Hôtel Rydberg och Grand Hôtel, söka följa med i den stora europeiska rörelsen och prunka med praktfulla matsalar. Hôtel Continental är också både gästhus för resande och värdshus samt äger en af offentliga och enskilda sällskap mycket anlitad festvåning. Men hvarken Hôtel Phoenix eller Hôtel du Nord ha rum för resande. Det förstnämnda har, liksom för öfrigt både Grand Hôtel och Hôtel Rydberg, stor festvåning, men Hôtel du Nord lägger förnämligast an på sin förträffliga restaurant och har endast en helt liten våning för enskilda sällskap.

I allmänhet vilja Stockholms äfven äldre källare nu hafva en stor, fint dekorerad matsal, ett kafé och en festvåning. Så är t. ex. fallet med den gamla, nu moderniserade källaren Hamburger Börs vid Jakobsgatan, Lagerströms (f. d. Rosengrens) vid Salviigränd, Pelikan vid Brunnsbacken å Söder m. fl.

Men utom stora och små restauranter, ha vi också »matsalar för herrar och damer» samt »frukost-, middag- och aftonspisning», och vi ha hushållsskolornas matserveringar, men alla dessa afse endast tillfredsställande af det dagliga behovet af mat och dryck, af hvilken senare ingen starkare än

öl får på sådana ställen utskänkas, och i besöket på dem ingår icke någon förlustelseåtrå.

Likadant är förhållandet med »folkköken», som, i likhet med sina företrädare »ångköken», stundom stå på gränsen till barmhertighetsverk och till hvilka fripoletter utdelas af välgörenhetsföreningar, men som besökas äfven af ordentliga arbetare, som betala sin förtäring.

Största antalet af ogifta arbetare intager dock sina måltider på »bolags-

136. Hótel Rydbergs matsal.

krogarna», och med besöket på dem afses ofta icke blott hungerns tillfredsställande, utan äfven nöjet att umgås med likar och att i deras lag förtära något lifgifvande, hvilket ej var tillfälle på »ångköken» och ej heller är det på de nuvarande »folkköken».

* * *

Det egentliga kafélifvet i Stockholm är visserligen icke så utveckladt som i några andra stora städer, i synnerhet Paris och Wien, men i förhållande till folkmängden är kaféernas antal ganska stort. Det öfvervägande flertalet utgöres dock af småkaféer, på hvilka inga spritdrycker äro att tillgå.

Ett sådant af lika egendomligt som anspråklöst slag är det som under skämtnamnet »Petissan» finnes i de gamla uthusbyggnaderna i hörnet af Drottninggatan och Kungstensgatan, tillhörande det s. k. »Spökslottet», nr 110 vid förstnämnda gata. Den midt emot kaféet belägna Tekniska högskolans elever äro sannolikt stället trängaste kunder, men det besökes äfven af många andra bildade personer.

Några nykterhetskaféer äro tämligen stora och besökas endast af de bildade klasserna. Det äldsta af dessa är »Tysta Marias kafé» vid Regeringsgatan, hvilket hela året igenom och hvarje stund på dagen betjänar ett

137. Kaféet »Petissan».

stort antal gäster af båda könen, bland hvilka dock fruntimmer äro talrikast vintertiden, under det de manliga gästerna betydligt ökas på sommaren, när familjernas kvinnliga medlemmar föra ett mera oafbrutet landtlif.

»Tysta Marie» har fått många medtäflare med rymliga och hyggliga, till och med riktigt fina, om också aldrig dyrbart utstyrda lokaler samt med ordentlig och påpasslig kvinnlig betjäning, goda varor och måttliga pris, frihet från drikspengar och tobaksrökning.

Dessa aktningsvärda frukostkaféer, i hvilka man kan få frukost hela dagen, äro egendomliga för Stockholm, och hvarken de eller småkaféerna utmärkas för hvad man i andra stora städer kallar kafélif. Så är äfven förhållandet med de damkaféer, som hållas af sockerbagare och närmast motsvara de finare pastejbagarbutikerna i Paris.

Det egentliga kafélifvet finner man på de efter parismönster inrättade stora, vanligtvis med restauranter förbundna kaféerna, företrädesvis Rydbergs, Du Nords, Operakällarens, Blancs, Hamburger börs', Kung Karls, Berns, Anglais, Riche, samt på »schweizerierna», hvilka fått sitt namn efter de första innehafvarnes nationalitet och från början utgjordes af endast sockerbagarbodar. På alla dessa utskänkas både kaffe och starka drycker och där rökes. Gästerna på schweizerierna tillhöra alltid det manliga könet, men uppässningen är vanligtvis kvinnlig. På senare tider ha de egentliga schweizerierna blifvit sällsyntare, hvaremot de med källarerörelse förenade kaféerna tillväxt.

Under det Paris har särskilda konsertkaféer och variétéföreställningar, ha dessa i Stockholm växt tillsammans med det egentliga kafélifvet, hvilket obestriddt haft inflytande på lefnadssättet. Kaffe med musik har länge funnits i Stockholm, i synnerhet under den vackra årstiden i fria luften. Trädgårdsmusik fanns således, om äfven i blygsamt mått, i Humlegården och Kungsträdgården, på Mosebacke och sedan äfven i Strömparterren med flere här ofvan antydda ställen. Men Wilhelm Davidson började i större skala, och i Trädgårdsföreningens park vid Drottninggatan gaf han såsom ock här förut omnämnts, musikafnär, s. k. »concerts à la Musard» i fria luften, anförda af den tyske, hit inflyttade musikdirektören Schnötzingen.

Ungefär samtidigt eller kanske till och med något förr gjordes här försök med att införa bruket af tyska ölträdgårdar, där musiken skulle underlätta förtärandet af det då i Stockholm nya bayerska ölet. En sådan affär börjades 1847 af bryggaren och f. d. löjtnanten Rosenqvist af Åkershult i en trädgård vid Södra tullportsgatan (nu Östgötagatan), kallad »Bayerska trädgården», icke af det bayerska ölet, utan efter en man vid namn Beyer. Företaget fick ej lång lifstid, och ölet kunde icke uthärda täflan med punsch och toddy. Någon riktig »Biergarten» har aldrig trifts i vår hufvudstad. Bättre har det gått med musikträdgårdar med punsch och musiksalonger med allehanda spritvaror. Musiken blef slutligen föga mer än en förevändning för variétéföreställningar, ända till dess myndigheterna måste ingripa för att genom polisförordning skilja musik och sprit åt samt söka göra variétéerna till nykterhetsföreställningar, hvilken förordning dock kanske alltför lätt kringgås.

Det mest bekanta af våra musikkaféer är *Berns salong* eller numera »Berns salonger», som den af tyska föräldrar i Stockholm födde, men i Wismar uppfostrade konditor H. R. Berns låtit uppföra, sedan han först i förening med en annan tysk, C. W. Eckert, haft schweizeri vid Västerlånggatan och därefter stort kafé i Kastenhofshuset (nu Rydbergs) samt 1854 öppnat nytt kafé i den då nya Berzelii park, där källaren Berzelius nu är, hvarefter han flyttade rörelsen snedt öfver parken till den då nybyggda stora »salongen».

Såsom musikkafé har Berns salong sin egentliga betydelse från hösten 1869, då August Meissner började där anföras orkestern. Hans popularitet är stor, och då salongen slutligen ansågs otillräcklig för att lämna bekväm plats åt alla som ville höra Meissners orkester — och dricka punsch och whisky, köpte Hugo Berns, den förste innehafvarens son, en tillgränsande tomt och lät med stor kostnad uppföra en ny, präktigt utrustad salong, som sattes i förbindelse med den gamla och invigdes i november 1886. Den är obestriddligen en bland de praktfullaste sådana salonger i Europa.

Nyast är den dock icke, ty det är *Sveasalen*, en af byggmästar C. O. Lundberg efter arkitekten Ludvig Petersons ritning uppförd och år 1888

138. Berns salong.

invigd, praktfull och mycket dyrbar salong i f. d. änkhuset vid Hamngatan. Det med denna sal angifna ändamålet, att locka allmänheten från värdelösa och stundom rent af skadliga aftonnöjen och bjuda den att samlas i en med arkitektonisk lyx utrustad lokal för att njuta af *endast* musik utan starka drycker, uppnåddes dock icke, och snart var den vackra Sveasalen icke annat än en vanlig variétésalong. Genom den nyssnämnda polisförordningen har den ursprungliga afsikten dock sedan uppnåtts så till vida, att salen numera användes till musiksalong utan variété, fastän *med* sprit. Där uppträda i synnerhet utländska musiksällskap, som vistas här längre eller kortare tid.

Variétéföreställning saknas dock icke i f. d. änkhuset, där sådan inhysts på *Sveateatern*, en annan lokal i samma byggnad, som förklarats eld-farlig som teater, men icke som variété.

Blanchs kafé, en musiksalong, som sommartiden har själfva Kungsträdgården till lokal, öppnades 1868 i det då nyss färdiga Atelierbyggnadsaktiebolagets hus i hörnet af nämnda park och Västra Trädgårdsgatan. Dess förste innehafvare var förre källarmästaren på Operakällaren Theodor Blanch, försvenskad tysk, och kaféet bär ännu hans namn.

* * *

Här har i det föregående talats om hotellen i deras egenskap af restauranter och kaféer samt i samband därmed såsom förlusteställen, men deras förnämsta uppgift är naturligtvis att vara gästhus för resande, och i det afseendet står Stockholm numera ganska högt samt kan väl uthärda jämförelse med mycket större hufvudstäder.

Redan tidigt voro stadens myndigheter betänkta på att bereda bekvämlighet för de främlingar, som anlände hit, ehuru bekvämligheterna naturligtvis icke kunde i något afseende motsvara senare tiders anspråk. I början af 1600-talet stadgade borgmästare och råd, att »tavernare och gästgivare skulle efter hvars och ens lägenhet vara förpliktade att skaffa sig sådana hus och logementer, så att den resande och främmande man af hvad kondition, stånd och värde den helst vara kan, må och kan hos dem med stufva, kammar, säng, mat och dryck för sig och sitt folk och annor nödortftig bekvämlighet tillbörligen försörjder och ackommoderad blifva».

Den tavernare, som höll rhenskt vin till utskänkning, skulle hafva ett godt och rymligt hus med tolf goda, uppredda sängar, förutan drängsängar. Den, som utskänkte franskt vin och »tillydande drycker», behöfde ej hålla mer än sex sängar, förutom »gemene sällskapssängar».

Långt senare fortfor bruket att hit ankomna resande bodde i någon af stadens många vinkällare, i hvilka man, såsom det heter i 1728 års adresskalender, »kan både med logiementer och spisning samt andra trakteringar efter åstundan blifva accommoderad». Särskildt angifves hvarst sjöledes ankommande genast kunde få »quarter» och »blifva spisade».

Från sådana »logiementer» och till nutidens fina hotell är afståndet stort, men det är först i nyare tider hotellväsendet i Stockholm gjort några afgörande framsteg. Längre tålde det innan de små ofrefliga, ofta rent af odrägliga »rum för resande», som funnos i synnerhet i den inre staden samt vid Norra Smedjegatan, nödgades vika för de nutida hotellen.

År 1857 öppnades det genom grosshandlaren Abraham Rydbergs donation tillkomna och efter honom benämnda *Hôtel Rydberg* i det då ombyggda gamla Kastenhofshuset vid Gustaf Adolfs torg. Två år därefter öfvertogs detta hotell af fransmannen Regis Cadier, hvilken kan anses ha varit för hotellväsendet hvad Wilhelm Davidson var för värdshusrörelsen i Stockholm, en genomgripande nydanare. *Hôtel Rydberg* efterföljdes snart af *Hôtel Kung Karl*, och år 1874 öppnades *Grand Hôtel* i en stor ny, vid Södra

Blasieholmshamnen belägen byggnad, hvilken Cadier inrättade efter den erfarenhet han samlat i Hôtel Rydberg och i öfverensstämmelse med utlandets förnämsta gästhus. Därmed var Stockholms hotellväsende fullkomligt moderniseradt. Alla sedan upprättade hotell och främst bland dem *Continental* (W-6) ha med framgång bemödat sig om att motsvara nutidens anspråk på snygghet och bekvämlighet samt öfriga villkor för ett ändamålsenligt härbergerande af resande.

Hôtel Rydberg har senast åter genomgått ett omskapande, väl dock

C. J. G. fot.

139. Hôtel Rydberg.

närmast gällande restaurant- och kaféafdelningen, och i den stora, elegant utstyrda matsalen har det konstnärliga tillgodosetts genom taflo af Georg Pauli och af fru A. Boberg målade gobelinsefterbildningar.

* * *

Under det den fina världen firar sina större eller mindre fester på någon af Stockholms stora restauranter och kaféer samt där äfven förnöjer sig på någon hvardagsstund, och under det flertalet af arbetarne och andra i ekonomiskt afseende mindre väl lottade tillbringa sina lediga eller från arbetet undanstulna timmar på bolagskrogen eller andra billiga förfrisknings-

ställen, är det dock en stor del af »folket», som ej nöjer sig med sådan vederkvickelse, utan jämte förtäringen önskar förfriska sig med mindre materiella tidsfördrif.

I främsta rummet ha de förlustelser, lika »gamla som gatan» och på gatan hemmahörande, gycklare och spelmän af lägre grad. Men dessas verksamhet är numera ganska begränsad. Det är endast här och där på gårdarna man kan någon gång få se en och annan akrobat och »konstmakare». Gatans musikanter äro också förvisade till gårdsplatserna, men

140. Grand Hôtel.

ha nog där en tacksam, om ock ej synnerligt frikostig publik. Positiven äro underkastade samma inskränkning. De äro ej heller så talrika som förr, men trakteras fortfarande mest af italienare, som vanligtvis ha sin bostad vid Glasbruksgatan.

Bland folknöjen i fria luften torde Skansen på Djurgården numera erbjuda både det rikaste och ädlaste innehåll samt har en betydande kulturuppgift, såsom på annat ställe i detta arbete redan är tillbörligen framhållet.

Djurgårdslifvet utanför Skansen har kanske icke samma betydelse som förr. Visst är, att Skansens inflytande är stort och välsignelserikt redan nu samt blir otvifvelaktigt ännu större och välsignelserikare, och därmed komma nog åtskilliga mindre ädla förlustelser att få maka åt sig. Folk-

nöjena skola sannolikt genom Skansens inverkan småningom erhålla en annan karakter, utan att man därför behöfver afskaffa eller ens inskränka dem. Något roligt måste man ha, äfven då man icke har råd eller lust att gå på teatern eller att sitta på Hasselbacken och höra på gardesmusiken och kanske icke alltid heller finner sig tilltalad af Skansens bildande skådespel.

Det mycket omtalade folklifvet på Djurgårdsslätten är numera föga lifligt, men dess lifligare har det tillgått på *Alkärret*, en numera försvunnen förlustelseplats, hvilken måste lämna rum för 1897 års konst- och industri-

Fr. G. Klemming fot.

141. Från Tivoli på Djurgården.

utställning, och ystert är folklifvet ännu någon gång på *Gröna lunds Tivoli*, det med karuseller, målskjutningsbanor, kraftmätare, jättekvinnor och andra vidunder och »Schene Rariteten» utstyrda förlustelsestället invid Bellmans »Gröna lund», det gamla från förra århundradet ännu kvarstående, mycket måleriska, men mycket bofälliga trähuset, som vänder hufvudsidan utåt Djurgårdsstaden (se D. 2, bild. 113).

Detta förlustelseställe är nu för tiden nästan det enda »folkliga» af gamla sorten, ty egentliga *Tivoli* på andra sidan slätten tillhör ett annat lager af allmänheten, icke något synnerligt fint, men i allmänhet borgerligt, som ej vill trängas med »populacen» på Gröna lund. *Detta Tivoli* bjuder på många förströelser, af hvilka icke alla äro af ädlaste slag, men sträfvar

att hålla sig uppe bland Djurgårdsbergen, hotadt å ena sidan af Skansen, å den andra af Gröna lund, och hittills ha dess bemödanden lyckats.

Den ofta nämnda »Slätten», hvilken i förbigående sagdt är af tämligen inskränkt ytmått, har under många år, om äfven icke under det senaste, bjudit på åtminstone *en* teater, Kasperteatern, hvilken sist innehafts af en måg till den som Kasperdirektör under många år bekante Häusermann.

Men under det Kasper roat folket på Slätten, ha Djurgårdsteatern och Manègen, nu senast kallad Arenateatern, bjudit på sceniska föreställningar under tak. Och därmed äro vi inne på kapitlet om Stockholms-teatrarna i allmänhet, hufvudstadsbornas förnämsta nöje.

* * *

Enligt hvad J. G. Rüdling anför i »Det i Flor stående Stockholm», hvilket Johan Flodmark i sin »Kongl. Svenska skådeplatsen» påpekar, skola »Svenska Comœdier» ha begynt »i Stockholm på Kongl. teatern offentligen at spela» år 1737 den 4 oktober, »hvarmed sedan in till thenna Tid (1740) är continuerad blefven, theas jordisksinnade Åskådare till Nöje och Behag».

De »jordisksinnade» i Stockholm hade dock redan långt förut haft tillfälle att sig till »nöje och behag» skåda åtskilliga offentliga teaterföreställningar, fastän dessa åtminstone i början utfördes af främmande skådespelare. Mera enskildt gäfvos dramatiska föreställningar af skolorna så väl på svenska som latin, och detta från utländska lärosalar hämtade bruk var sannolikt redan tidigt användt såsom en lärdomsöfning lika mycket vid Uppsala universitet som i Stockholms trivialskola, hvars fragmentariska, i norra latinläroverkets arkiv nu befintliga, otryckta *Annales scholæ* innehålla ett och annat därom.

Så finner man, att i trivialskolan här uppfördes 1635 Terentii komedi »Adelphæ», i hvars framställande äfven lärarne deltog. Men samma år gäfvo skolgossarne en komedi på svenska, först på Stockholms slott inför änkedrottningen och den unga drottningen samt pfalzgreffen och sedan i skolan. Glada tillfällen inom kungaborgen, såsom bröllop, kröningar, födelsedagar m. m., firades ofta med skådespel, i hvilka så väl hofmän som studenter och skolgossar uppträdde. Men vid sådana tillfällen var naturligtvis allmänheten icke närvarande. Så var väl ej heller fallet vid föreställningarna i skolan; men alldeles utan främmande åskådare voro dessa skolspektakler nog icke, ty i annalerna heter det, att år 1636 uppfördes i trivialskolan »inför biskoparne och andra församlade» en komedi »Hildegardis». Likadant var otvifvelaktigt förhållandet i den andra stora skolan i Stockholm, den tyska, där lärjungarne tyckas ännu flitigare ha sysselsatt sig med dramatiska framställningar.

Studentskådespelen i Uppsala fortplantades äfven till Stockholm, dock ej förr än mot slutet af 1600-talet, men voro då fullt offentliga och fullt

svenska. De utländska komedianter, som under nästan hela 1600-talet gifvit föreställningar här, sågo sig undanträngda af inhemska, och allmänheten, som naturligtvis icke förstod mycket af all den tyska, holländska och italienska, som då i lång tid låtit höra sig från stockholmsscenen, lyssnade med välbehag till sitt eget språk.

Det af uppsalastudenter bildade inhemska skådespelaresällskapet bestod af unge män, hvilka sedan till större delen gjorde sig kända i »vackra tjänster» och »hederliga ämbeten». Till dem öfverlämnades den på Slottsbacken belägna, af holländaren Johan Baptists trupp år 1667 invigda »kongliga skådeplats», som i början benämndes Lejonkulan och därefter kallades nya Bollhuset. Truppen skall dock sedan ha uppträdt i gamla Bollhuset (n. v. Finska kyrkan). Den höll dock ej tillsamman längre än till 1691, då hvar och en af medlemmarne ville »söka sin lyckas vidare befordran».

Fältet var således åter öfverlämnadt åt utländska skådespelare, och dessa tyckas i allmänhet ha varit dåligt utrustade både hvad spellistan och utförandet angår. Men på öfverintendenten Nikodemus Tessins föranstaltande träffades då öfverenskommelse med en i Metz uppträdande fransk trupp att gifva föreställningar i Stockholm, och skulle truppen aflönas med 18,000 livres om året för att spela på slottet två gånger i veckan, men för öfrigt för egen räkning få gifva föreställningar på Bollhuset.

Efter gamla slottets brand hade en teater inredts i Kungshuset på Riddarholmen, och där gaf det nämnda franska sällskapet under Claude de Rosidors ledning sin första föreställning 1699, då Regnards lustspel »Le Joueur» uppfördes.

År 1700 flyttade denna franska trupp till Bollhuset, men omfattades icke af allmänheten med synnerligt deltagande och hade ej heller från hofvet någon uppmuntran. Efter åtskilligt krångel inom truppen entledigades den, och några år därefter hade man här åter ett tyskt sällskap, hvilket tyckes till och med ha börjat anlägga en egen teater vid Skeppsbron, något som väckte oro hos presterskapet, hvarför byggnadsföretaget afstannade.

Sedan uppträdde här än tyska, än franska trupper, de senare under ledning af kungl. dansmästaren Landé, »directeur de l'entreprise». Men ej blott den stora allmänheten, hvilken begripit föga eller intet af de på scenen talade främmande tungomålen, utan äfven de högre klasserna och finsmakarne inom konsten längtade att åter få höra sitt eget modersmål, och detta så mycket mera som språkkunniga personer alltmera öfversatte och bearbetade utländska teaterstycken. Carl Gyllenborg, Anders Nicander och Magnus Lagerström voro mycket sysselsatta med sådana litterära arbeten. Men det fanns numera icke någon som kunde spela dessa bearbetningar och öfversättningar, förrän unge friherre Anders Johan von Höpken tog saken om hand. Han hade under mycket unga år gjort en vidlyftig utländsk resa och i fyra år haft tillfälle att studera förhållandena i Europas

förnämsta kulturländer. Efter återkomsten hit och innan han ännu ägnade sig åt det politiska lifvet, roade han sig med att jämte några jämnåriga adelsmän gifva sällskapsspektakler på svenska. Dessa uppfördes i enskild lokal i Lefebureska huset vid Stora Nygatan (nu n:r 30), hvilket fyrtio år därefter öfvergick till vetenskapsakademien och 1828 såldes till järnkontoret samt nu åter är i enskild ägo. I början gäfvos dessa teaterföreställningar för endast inbjudna, men bevistades sedan äfven af hofvet och blefvo slutligen, åtminstone då och då, tillgängliga för allmänheten.

Man kan säga, att dessa på dåvarande friherren, sedan greffen och riksrådet A. J. von Höpkens föranstaltande och under hans ledning gifna föreställningar voro första upphofvet till den inhemska teatern i Stockholm, ty det Höpkenska företaget förmådde några unga personer att uppföra ett af dem författadt skådespel på svenska. Detta gafs först på konung Fredriks namnsdag 1737 och behandlade en del af Tobias historia, men må ej förväxlas med den ett par hundra år äldre, af Olavus Petri författade »Tobie Comedia».

Föreställningen väckte bifall, och de i hast tillskapade skådespelarne funno sig föränlatna att gifva stycket flere gånger. De erhöilo löfte om understöd, i fall de ville fortfara med att på svenska uppföra skådespel, och de unga diletteranterna bildade därför en fast teater, som under namn af *Kongl. Svenska Skådeplatsen* ställdes under inseeende af friherre v. Höpken, öfversten (sedan riksrådet) Nils Palmstjerna och kammarherren (sedan regeringsrådet och postdirektören i Pommern) Christian von Olthoff, hvilken sistnämnde skall ha varit den verksamaste främjaren af den nya teatern. Till verkställande direktör utsågs den med förutnämnda kungl. dansmästaren Landés franska trupp, tio år förut, hit ankomne skådespelaren Charles Langlois.

Föreställningarna gäfvos i Bollhuset och började kl. 5 e. m. Det första stycke, som där uppfördes, kan på goda grunder antagas ha varit Carl Gyllenborgs komedi »Den svenska sprätthöken», ehuru äfven en af v. Olthoff från franskan öfversatt komedi med titel »Plutus eller Mammon» uppgifves som invigningsstycke. Därmed må vara huru som helst, visst är, att »Kongl. Svenska Skådeplatsen» i nya Bollhuset kan med sin svenska spellista betraktas som den egentliga början till en stadigvarande inhemska teater i Stockholm.

Den nya skådeplatsen hade dock många svårigheter att bekämpa, och föga mer än ett år efter det de svenska föreställningarna börjat blef teaterpersonalen uppsagd. Längre dröjde det visserligen icke förrän de »Kongl. Svenska Comædierna» åter voro i full gång, men blott för kort tid, och så växlade det oupphörligt. Langlois, den franske skådespelaren, var ej vuxen att leda en svensk scen, så mycket mindre som han ej var fullt mäktig det svenska språket, och en löjtnant Hastfehr, som skulle öfvertaga direktör-

skapet, lyckades ej heller. Nu kom åter en fransk trupp till Stockholm, och svenska teatern måste åt denna afstå sin skådeplats i Bollhuset.

Fransmännen anlände 1753 och beskrivas som framstående både på talscenen och i operan, men länge dröjde det icke förrän man införskref äfven ett italienskt operasällskap, som stannade här i tio år. Den svenska teatern förmådde icke uthärda täflan med utlänningarne, ty ehuru man förut visat sig så angelägen om att få en fullkomligt *svensk* skådebana, var denna nu ej modern längre, utan den förnäma världen och de bildade klasserna i allmänhet besökte företrädesvis det franska spektaklet och den italienska operan.

Oaktadt sådana svårigheter samt fastän den svenska komeditruppens medlemmar förde den uslaste tillvaro, fortforo de dock att spela, än i Stockholm, än i landsorten, men äfven i hufvudstaden i mycket olämpliga och rent af eländiga lokaler. Ansökan att få begagna Bollhusteatern de aftnar, då fransmännen icke spelade där, lämnades utan afseende. Att skådespelarne likväl icke tröttnade hade till följd att den svenska scenen slutligen vann seger öfver de utländska teaterföreställningarna i vår hufvudstad, och nämnda scen står därför i tacksamhetsskuld till dem, som under så svåra motgångar och under så stränga försakelser sökte fullfölja den en gång utstakade planen, att göra modersmålet hemmastadt på teatertiljorna.

Den verksammaste i det afseendet torde Petter Stenborg hafva varit. Han ansågs som en af svenska teaterns förnämsta skådespelare, men nödgades genom teaterns motgångar att en tid afbryta sin konstverksamhet och skall under ett par år ha hållit krog samt äfven ägnat sig åt andra lika okonstnärliga sysselsättningar, ända till dess han åter lyckades beträda tiljorna och bilda ett teatersällskap, att börja med dock i förening med en lindansare. Petter Stenborgs trupp uppträdde hos trädgårdsmästaren Lindbom på Träsket (Eriksberg), där den uppförde komedier med marionetter, och spelade därefter på olika ställen utan marionetter, ända till dess lusthuset i Humlegården, den bekanta »rotundan», förvandlades till Stenborgs teater, hvarom allt lämnas utförliga och på ihärdiga forskningar stödda meddelanden i det bidrag till Stockholms teaterhistoria, som under namn af »Stenborgska skådebanorna» år 1893 utgafs af Johan Flodmark.

Stenborgska teatern i Humlegården öppnades i juli 1773, men redan ett halft år förut hade *Kungl. Operateatern* börjat sin verksamhet i Bollhuset på Slottsbacken. Mångfaldiga svårigheter hade man att öfvervinna, innan denna lyriska scen kunde komma till stånd, men Gustaf III ansåg, att bästa sättet för åstadkommande af en fullt värdig svensk scen vore just att börja med operan, och så djärf den åsikten än föreföll, visade den sig likväl ha skäl för sig.

* * *

Det var i mars 1772 som beslutet om svenska operateaterns inrättande fattades, och redan den 18 januari året därpå skedde första offentliga föreställningen därstädes. Man kan säga, att det var nästan ur intet, som den fosterländska skapelsen framkallats. Solister af båda könen, kör på ett halft hundra röster, trettio ballettister, fullständig orkester, dekorationer, teatermaskineri — allt hade liksom framtrullats på mindre tid än ett år, men så hade också saken bedrifvits med både ifver och insikt, och konungen själf var outtröttligt verksam, ej minst vid inöfvandet af det musikverk, som skulle uppföras vid invigningen. Detta var en opera i fem akter, kallad »Thetis och Pelée», efter konungens plan utarbetad af Johan Wellander, tjänsteman i Stockholms rådhusrätt, samt med musik af Francesco Antonio Uttini, italiensk musiker, som dock redan i nära ett par årtionden vistats i Stockholm, dit han anländt i egenskap af kapellmästare för den italienska trupp, som 1754 hitkallades, och där han stannade till sin död 1795.

Dekorationerna voro målade af Lorens Sundström, kungl. hofmålare, men tämligen oöfvad i denna gren af konsten. Maskinmästare var Lars Sollenius, en, såsom det heter i Gustaf Johan Ehrensvarlds anteckningar, »fitig snickare som lärt under en bortrest, okunnig maskinist», men som, »född med ett mekaniskt begrepp, började arbeta sig fram ur mörkret». Alla biträdande lyckades, och den med stor ståt och högtidlighet försiggångna invigningen visade, att företaget vunnit den fullkomligaste framgång.

Ännu fanns dock icke något nytt teaterhus. Operans invigning försiggick i det meromnämnda Bollhuset, en gammal träbyggnad, hvars ladulika yttre man sökt hjälpa upp med några pelare på framsidan, men hvars obekväma inre just icke var lockande. Där samlades emellertid en fin publik i den tidens mångfärgade dräkter, bland hvilka herrarnes icke voro minst lysande — ljusa rockar af siden och sammet, kortbyxor, skor med röda klackar, spetsmanschetter och spetskrås, pudradt hår med bandrosett i nacken. Det såg elegant ut.

Och på scenen! Där hade man assessorskan Olin, född Lillström, ett par och trettio år, vacker, intagande och på allt sätt vinnande. Hon utförde Tetis' parti, och man kunde ej nog prisa hennes »öfvernaturliga sång, förenad med sällspord insikt i tonkonsten och den lyckligaste lätthet att fatta det finaste af en musikalisk tanke», liksom hennes »förträffliga spel, där behag i åtbörder, styrka och liflighet i deklamation, eld och uttryck i hvart ögonkast och hvarje rörelse frambragte en fulländad konstbild».

Det var hvad man sade om Elisabeth Olin, och man hade föga mindre smickrande omdömen om Carl Stenborg, som sjöng Pelées parti, men var kanslist i hofexpeditionen, dock förnämligast skådespelare och fastän ej äldre än tjuguet år i besittning af grundliga insikter i musikens teori samt med en förträfflig tenorbaryton. Han var son till Petter Stenborg, men upfostrad hos öfverstemarskalken, greve Adam Horn.

Den svenska operans grund var lagd, och nu arbetades oförtrutet på musikbyggnadens vidare uppförande. Under de nio år, som operan stannade i Bollhuset, uppsattes ytterligare femton operor och operetter, bland hvilka funnos äfven inhemska kompositioner. Men lokalen var otillräcklig och bristfällig, behovet af en lämpligare gjorde sig alltmera gällande. Gustaf III hade med sin teater icke afsett endast det musikaliska sinnets och smakens uppodling, utan jämväl att man skulle på scenen framställa lämpliga talpjeser, som kraftigare än operan kunde bidra till språkets utbildning. Intrycket af de franska teaterföreställningarna måste motarbetas, så vida ej modersmålet skulle lida ohjälplig skada.

Ehuru konungen i början låtit uppföra endast operor, syftade han således äfven till bildande af en duglig talseen, hvarför han föranstaltade öfversättningar af franska dramatiska arbeten och utkastade själf planer till skådespel med ämnen ur fäderneslandets historia. Efter att ha låtit å rikssalen uppföra ett par talpjeser, ansåg han tiden vara inne att gifva sådana äfven på operascenen i Bollhuset, hvarför Racines »Athalie», öfversatt af rektor Murberg, med musik af Uttini, där uppfördes i mars 1776, och flera följde efter, men utan att vinna något synnerligt bifall. Orsaken därtill tillskrefs så väl saknaden af tillräckliga skådespelarekrafter, som den obekväma lokalen.

Under tiden hade Stenborgska sällskapet fortfarande att spela i Humlegården, men ledningen hade öfvergått från den gamle Petter Stenborg till sonen Carl, den nyssnämnde sångaren vid kungl. operan och redan under faderns styrelsetid verksamt biträde vid föreståndareskapet af dennes teater. Carl Stenborg var under många år en af den kungl. operans förnämsta stödjelpelare samtidigt med att han ledde och själf uppträdde på Stenborgska teatern, och han ägde till och med rätt att för den sistnämnda använda medlemmar af operans körpersonal.

Då det under den oblida väderleken var omöjligt att gifva teaterföreställningar i Humlegårdens rotunda, flyttade Stenborg sin teater upp till Eriksberg, hvarest fadern, såsom redan nämnt, en tid förut haft sin skådeplats, och där stannade teatern i flere år, icke utan att ha inflytande på hela skådespelskonsten i Stockholm. Lokalen var dålig, och truppen var väl ej heller af bästa slag, men liksom Hallmans glada originalstycken beredt Humlegårdsteatern lycka, så var det i synnerhet Envallssons öfversättningar, bearbetningar och äfven original, som gjorde Eriksbergsteatern omtyckt, och Stockholms skådespelsälskande allmänhet afskräcktes icke af den långa vägen och den ruskiga trakten. Det var modernt att begifva sig till Träsket för att se Envallssons glada stycken. Under sommarmånaderna uppträdde sällskapet äfven i Humlegården, men på sommaren 1784 slutade föreställningarna där, och på hösten samma år upphörde de på Eriksberg, hvarefter de flyttades till bryggaränkan Nymans hus vid Munkbron (nu

n:r 1 Nedre Munkbron), där skådeplatsen under namn af »Nya Svenska Teatern» invigdes den 29 oktober 1784.

* * *

Vid den tiden var det nya kungl. operahuset redan färdigt och invigdt, och publiken skänkte i synnerhet det sin bevägenhet. Det hade uppförts på den tomt, som förut intagits af det s. k. större De la Gardieska huset, hvilket uppförts i medlet af 1600-talet och nu inköpts af öfverståthållaren, friherre Carl Sparre, som öfverlät äganderätten till konungen, hvilken lät rifva ned huset och uppdrog åt öfverintendenten, friherre C. F. Adelerantz att uppgöra ritning och kostnadsförslag för att på den platsen uppföra ett

142. Gamla operahuset.

operahus. Adelerantz var otvifvelaktigt rätte mannen för ett sådant uppdrag, enär han utom sina utmärkta insikter i arkitektur äfven hade visat lifligt intresse för teaterväsendet i allmänhet. Han hade varit direktör för franska spektaklet i Stockholm och senare för hofkapellet, liksom han var målare- och bildhuggareakademiens ständige præsens, således en inom konstvärlden betydande person.

Konungen betalade 135,000 riksdaler riksgälds för tomten, och för samma belopp afstod han den till slottsbyggnadsfonden. Uppförandet af byggnaden, enligt Adelerantz' ritning, öfverläts på entreprenad. Grunden lades under sommaren 1775, och 1782 var arbetet fullbordadt.

Samtidigt med operahusets uppbyggande inköptes för teaterns räkning det s. k. Ekebladiska huset, att användas till öfningssalar, klädmagasin m. m.

Bollhusets hufvudsida hade en längd af blott 100 fot, och byggnadens bredd var endast 40 fot samt höjden 28. Det nya operahusets fasad åt Gustaf Adolfs torg mätte år 1782 i längd 210 fot; bredden var 150 och höjden 57 fot. Arkitekturen var ren och ädel, om ock något spak, kan man säga, men jämte det af prinsessan Sofia Albertina efter E. Palmstedts ritning och i öfverensstämmelse med operahuset sedan ombyggda gamla Torstensonska palatset på andra sidan torget bildade det ett helt af ganska god verkan.

Sådant detta operahus visade sig i sitt yttre vid fullbordandet 1782 förblef det hufvudsakligen i öfver hundra år, ända till dess det i sin ordning fick vika för en nyare byggnad. Den enda förändringen i det yttre var att under åren 1846—49 gjordes en tillbyggnad å husets östra sida för att bereda större utrymme åt åtskilliga nödvändiga lokaler. Det inre var däremot under den tiden underkastadt många förändringar.

Då operahuset den 30 september 1782 invigdes, hade teatersalongen fyra logerader, af hvilka de tre öfre utgjordes af 19 loger hvardera, men första raden af blott 12 för allmänheten och den stora kungliga logen, som upptog större delen af fonden. Logerna uppbyros och skildes af konsoler och första raden hvilade på sex pilastrar. Nederst fanns den stora hoflogen, tre bänkrader amfiteater och stående parterr, med beräknadt utrymme för tre hundra personer, samt den s. k. »parterre noble».

Scenen var 80 fot lång från rampen till yttersta fonden samt 36 fot bred vid avantscenen. Dess byggmästare var maskinisten, direktör Johan Schef, hvilken också sedan uppgjorde planen till Dramatiska teatern i Arsenalen.

Då den nya teatern invigdes, gafs operan »Coro och Alonzo» med text af G. G. Adlerbeth och musik af J. G. Naumann, som af Gustaf III införskrifvits hit endast för att komponera musikverk för den svenska operainrättningen och leda dessas inöfning. Balletten var uppsatt af L. Gallodier, en fransk ballettmästare, som inkallats hit med den franska trupp, hvilken 1753 ankom till Stockholm.

* * *

Ett par och trettio år därefter vidtogos stora förändringar i operasalongen. En femte rad tillbyggdes. Stående parterr förvandlades till större delen till sittande. En liten del, närmast orkestern, förblef dock stående ända till 1832. Öfversta delen af gamla stående parterr ändrades till amfiteater. Vid olika tillfällen gjordes nya ändringar i salongen och än funnos öfre och nedre amfiteater, än amfiteater och parkett, än öfre och nedre parkett. Logeradernas inredning undergick också förändringar. Kungliga logen inskränktes, hoflogen borttogs, och redan 1815 hade de åskådarbänkar, som stodo på scenen under första radens avantscener eller

oxögon, försvunnit. De voro förut mycket eftersökta platser, hvilka ofta upptogos af medlemmar från hofvet, som icke hade lust att infinna sig i stora hoflogen, eller af andra aristokratiska teaterkunder och i allmänhet af *la jeunesse dorée*. Vid andra tillfällen besattes dessa bänkar af de i skådespelet uppträdande, hvilka därifrån åskådade balletten.

I likhet med hvad som brukats i Bollhuset, gåfvos föreställningarna äfven på nya operan två gånger i veckan, vanligtvis mån- och torsdagar. Detta utsträcktes sedan till fyra eller fem gånger, men i allmänhet voro åtminstone tisdagar och lördagar fria från operaföreställningar.

En biljett i första och andra radens fond kostade i början 32 sk., och öfriga biljettpris i proportion därefter. Fjärde, sedan femte, radens sida gällde 8 närmast teatern och 12 sk. specie närmast fonden. För sjuttio år sedan eller åtminstone år 1831 kostade första och andra radens fondplatser 1 rdr 24 sk. banko, men dyrare voro oxögonen, ty i dem på första raden betalades 2 rdr, hvilket i tredje radens oxögon sjönk till 36 sk.; parterrens ståplatser kostade 24 sk., allt banko.

Operans finanser ha väl aldrig varit blomstrande, men under Gustaf III:s tid voro inkomsterna i ordets fulla bemärkelse kungliga, enär konungen ur sin egen handkassa lämnade en summa, som i vårt nuvarande mynt motsvarar 333,333 kronor. Han ägnade operainrättningen för öfrigt det varmaste deltagande och kunde också förfoga öfver krafter, som, enligt alla samstämmiga intyg, voro af hög ordning, och alla vid inrättningen anställda uppmuntrades att arbeta på sin konstnärliga utbildning. Lönerna voro frikostiga och ökades genom särskilda anslag till studieresor i utlandet. Denna vår operas första tid var kanske hennes mest lysande, och på spetsen af sin glänsande tillvaro stod Gustaf III:s teater, då det praktfulla stycket »Gustaf Vasa» första gången uppfördes i början af 1786. Denna lyriska tragedi, efter konungens plan utarbetad af Kellgren, med musik af Naumann och ballett af Gallodier, väckte också på det kraftigaste de fosterländska känslorna.

Men den musikaliska delen af föreställningarna låg icke Gustaf närmast om hjärtat. Han ville också höja skådespelarkonsten i allmänhet och måste då åter taga sin tillflykt till utlandet, väl vetande, som skalden sedan sjöng vid femtioåra minneshögtiden i en annan af samme konungs skapelser, att »all bildning står på ofri grund till slutet». Han inkallade en framstående fransk skådespelare och skådespelsledare Jacques Marie Boutet, kallad Monvel, hvilken ankom hit redan innan nya operahuset invigts och med sitt sällskap uppträdde på Drottningholms teater i augusti 1781 samt sedan spelade omväxlande på nämnda teater, på Ulriksdals och Gripsholms och äfven någon gång i operahuset, till dess denna franska trupp ställdes under kungl. operans styrelse och fick Bollhuset till skådeplats, där den ända till konungens död fortfor att spela onsdagar och fredagar.

Försöket att på operascenen upptaga äfven dramatiska stycken hade icke slagit väl ut, hvarför konungen gärna såg att skådespelare, som studerat konsten under Monvel, bildade ett nytt sällskap för uppförande af sorg- och lustspel på svenska. Ledningen af detta sällskap öfvertogs af den som dramatisk författare och öfversättare kände A. F. Ristell, lektor hos drottning Lovisa Ulrika och bibliotekarie vid Drottningholms slott. Af kungl. direktionen för de kungliga spektaklerna erhöll han privilegium på att med eget ansvar under sex år uppföra tragedier och komedier på svenska, och skulle dessa spelas omväxlande med franska truppen på Bollhuset, som då fått namn af Mindre kongl. teatern, och kallades det nya sällskapet »Svenska Dramatiska Teatern» samt började sin verksamhet sommaren 1787.

Den teatern bar sig dock icke, utan innan ett år förflutit, hade Ristell gjort bankrutt och rymt ur landet. Större delen af hans sällskap fortfor likväl att hålla tillsammans i Bollhuset, erhöll privilegium samt tillstånd att kalla sin skådeplats »Kongl. Svenska Dramatiska Teatern» och ställdes under de öfriga kungl. spektaklernas styrelse. Teaterns arbeten skulle för öfrigt vara underkastade Svenska akademiens inseende och granskning.

Trogen sin vana som frikostig konstfrämjare, skänkte Gustaf III teatern en summa i vårt nuvarande mynt motsvarande 176,000 kronor, som öfverlämnades till Svenska akademiens sekreterare, att af honom förräntas i riksgäldskontoret.

Den 17 maj 1788 började denna Kongl. Svenska Dramatiska teater, äfven kallad Kongl. Mindre teatern, sin verksamhet och uppförde då Gyllenborgs sorgespel »Sune Jarl eller Sverkers död», hvilket stycke gifvits på Drottningholm redan i augusti 1783, då Sune Jarls roll utfördes af hertig Karl och Helenas af prinsessan Sofia Albertina. Flere af våra förnämsta vitterhetsidkare riktade sedan teaterns spellista med originalstycken och efterbildningar, och i fyra år var denna skådeplats ett välvilligt rum för vår inhemska dramatiska litteratur. Den blef ock en plantskola för utmärkta skådespelare, såsom Lars Hjortsberg, Abraham de Broen, Louis Deland, Charlotte Neuman, Fredrique Löwen, fru Ruckman m. fl., och långt in i vårt århundrade sträckte sig de goda verkningarna.

Men så kom den 16 mars 1792 och konungens därpå inträffade död, och då upphörde för någon tid all teaterverksamhet i Stockholm. Det franska skådespelarsällskapet afskedades, och »Kongl. Svenska Dramatiska Teatern», som med det förra delat skådeplats, höll på att blifva husvill, enär Bollhuset utdömts, men skådespelarne fingo dock för någon tid uppträda på kungl. operans scen, där i november 1792 de gäfvo första föreställningen efter Gustaf III:s död.

Bollhuset refs 1793, men samma år fick Dramatiska teatern en värdigare skådeplats i Arsenalen, det gamla De la Gardieska palatset, efter

gammalt kalladt »Makalös», beläget på den plats som nu upptages af Karl XII:s torg.

Den 1 november 1793 invigdes denna teater genom uppförandet af »Den svartsjuke Neapolitanaren», Gustaf III:s dram i 3 akter, med ämne ur fru de Genlis' »Adèle et Théodore», samt operan »Alcides' inträde i världen», i en akt af A. N. Edelerantz, teaterns andre direktör, och med musik af J. C. F. Hæffner, då förste sångmästare vid kungl. operan. Teatersalongen var fint utrustad, med tre logerader, stor kunglig loge, halfcirkelformig amfiteater och parterr. Till bestridande af kostnaderna för den af maskinisten, direktör J. Schef, uppgjorda teaterinredningen hade lämnats 24,000 rdr ur konungens handkassa, och så snart Gustaf IV Adolf själf tillträdte regeringen, tycktes han mycket intressera sig för teatern, men snart utbyttes välviljan mot likgiltighet och slutligen hatfullt misshag.

* * *

Under hela den tid de kungliga scenerna arbetade på konstens höjande hade den Stenborgska skådeplatsen fortfarit att sträfva till samma mål, om ock med största afseende fäst på egen framgång. År 1784 hade Karl Stenborg, såsom redan nämnt är, flyttat sin teater till Munkbron, där den under namn af »Nya Svenska Theatern» den 29 oktober s. å. invigdes med C. Envallssons dram med sång »Gustaf Ericsson i Dalarne», till hvilken Karl Stenborg, som var lyckad tonsättare, skrifvit musiken.

Denna nya teater var af slottsbyggmästaren Kirstein inredd i ett gammalt boningshus. Teatersalongens dekorerings verkställdes med biträde af den bekante arkitekten, hofintendenten J. E. Rehn. Där uppförde Karl Stenborg både tal- och mindre musikstycken samt ägde att utvälja sig biträden bland kungliga operans solosångare, kör och orkester, men med anledning af detta medgifvande ställdes teatern under inseende af direktionen öfver de kungliga spektaklerna.

Från juni 1788 kallades denna skådeplats »Svenska Komiska Theatern», och dess personal sammanblandades ofta med de kungl. scenernas, så att Stenborgska teatern erhöi biträde af de förra, och hans egen personal anbefalldes att tjänstgöra på åtminstone Kungl. Dramatiska teatern. Detta ledde slutligen icke till nytta, utan förfång för »Nya Svenska Theatern», hvilken hade att kämpa mot svåra och slutligen ööfvervinneliga svårigheter, och Karl Stenborg, som råkat i stor skuld, kunde ej räddas på annat sätt, än att konungen inköpte teatern och därmed befriade de kungl. scenerna från en medtäflare, som visserligen låg betydligt under i täfingen, men dock ofta var besvärlig för sin motpart.

Genom ett kungl. bref af den 3 november 1798 bestämdes inlösningssumman till 15,000 rdr riksgälds mot det att Stenborgs teater skulle upphöra den 1 därpå följande april och alla teaterstycken, partitur med öfrigt

musik samt dekorationer öfverlämnas till kungl. operan. Föreställningarna fortsattes dock till den 16 april 1799, då slutföreställningen ägde rum med uppförandet af »Konung Rikhard Lejonhjerta eller Kärleken och troheten», skådespel med sång i 3 akter af Sedaine, öfversättning af Envallsson, med musik af Grétry.

Stenborg uppträdde själf för sista gången på sin egen scen och hänförde publiken med Blondels aria »O, min konung, min vän». Därpå gafs den svenska originalkomedien med sång »Masqueraden». Och så var det för alltid slut med Stenborgska teatern. Karl Stenborg själf, hvilken hade titel af hofsekreterare och hofsångare, fortfor att uppträda på kungl. operan tills denna indrogs 1806. Han afled 1813.

Hvar och en, som med någon uppmärksamhet följt vår skådebanas utveckling, instämmer gärna med Johan Flodmarks slutord i det förut här omnämnda arbetet, att »bland namnen på dem, hvilka medverkat till svenska teaterns pånyttfödelse, är det i främsta rummet *ett* som jämte den kunglige lifgifvarens *mer* än något annat äger rättmätigt kraf på eftervärldens erkänsla. Det namnet är KARL STENBORG.»

Genom Stenborgska teaterns sammanslagning med Kungl. Dramatiska eller Mindre teatern vardt denna både lyrisk och dramatisk, och denna förändring trädde i kraft den 1 oktober 1799. Kungl. Operan fortfor att ägna sig uteslutande åt större sceniska musikverk. Konungens motvilja mot denna teater tillväxte dock, och ehuru det i kungl. brefvet om inköp af Stenborgska teatern hade förklarats, att inga andra teatrar skulle finnas, införskrefs likväl 1803 åter en fransk trupp, som under ledning af den förut här kände skådespelaren Desguillons började sina föreställningar på operan, eller s. k. Kungl. Stora Teatern, sommaren nyssnämnda år och fortsatte dem än där, än på Kungl. Mindre Teatern i Arsenalen. Denna trupp afskedades dock i maj 1805.

Gustaf IV Adolfs länge närda motvilja mot operan gaf sig slutligen luft i en den 27 september 1806 dagtecknad skrifvelse från Bäckaskog i Skåne till kungl. teaterdirektionen, hvaruti förklarades, att Stora Operateatern skulle alldeles indragas och föreställningarna därmed inställas. Genom ny skrifvelse från Malmö den 16 mars 1807 förordnades, att operahuset skulle nedrifvas, platsen planeras och Gustaf II Adolfs ryttarstod där uppsättas.

Som ersättning för den indragna operan förlades en operettaafdelning till Dramatiska teatern i Arsenalen. Denna operett-teater gaf den 19 december 1806 sin första föreställning. Operahuset blef visserligen icke nedrifvet, men under de återstående åren af Gustaf IV Adolfs regering användes det icke för sitt ändamål, hvaremot det år 1808 begagnades till sjukhus för landtvärnsmän.

Mycket snart efter Gustaf IV Adolfs afsättning utfärdades befallning om operahusets användande åter för sitt ursprungliga ändamål, och verksamheten

där upptogs ej blott för sångspel, utan äfven för större dramatiska stycken, och 1811 förflyttades operettspektaklerna från Mindre teatern till operahuset.

År 1812 föreslog kungl. teaterdirektören, generalmajoren och t. f. öfverståthållaren A. F. Skjöldebrand, att kungl. teatern skulle bestå af två afdelningar, Operan och Dramatiska teatern, bägge stående under *en* öfverstyrelse, men med hvar sin understyrelse, och detta förslag bifölls af kungl. maj:t; men redan året därpå väckte Skjöldebrands efterträdare, generalmajoren greve G. Löwenhielm, förslag om bägge teatrarnas sammansmältning, hvilket också gillades af konungen, och den nya inrättningen tog, under namn af »Kongl. Theatern», sin början den 1 juli 1813.

Den större scenen, operahusets, användes för operor och större skådespel. Mindre teaterns scen i Arsenalen begagnades för operetter, borgerliga skådespel och lustspel. Denna anordning tycktes i konstens intresse vara fördelaktig, och äfven i ekonomiskt afseende visade den sig nyttig. Men anslaget af allmänna medel var alldeles otillräckligt.

I stället för det rikliga understöd som Gustaf III lämnat teatern, hade statsanslaget efter operans återöppnande 1809 inskränkts till den obetydliga summan af 6,750 rdr rgs jämte penningar för 200 famnar ved. Kronprinsen Karl Johan hade under åren 1811—1815 skänkt teatern tillsammans 54,750 rdr rgs, men utgifterna öfverstego likväl tillgångarna. Vid 1815 års riksdag väcktes därför förslag om förhöjdt anslag, och ständerna beviljade 66,000 rdr rgs till betäckande af teaterns skuld samt ett årligt anslag af 45,750 rdr rgs, som skulle tagas af inkomsterna från S:t Barthelemy, men som dessa inkomster efter tre år icke räckte till, så beviljade ständerna endast för år 1818 de äfven då begärda 45,750 rdr och med förbehåll att staten därefter skulle vara befriad från hvarje annan utgift till kungl. teatern än de nyss nämnda 6,750 rdr samt lösen för 200 famnar ved.

Då ständerna icke voro benägna att öka på det anslaget och kungl. teatern omöjligt kunde underhållas med så otillräckliga medel, förordnade Karl Johan, som då uppstigit på tronen, att teatern skulle upphöra som kunglig och i stället öfverlämnas åt enskild företagsamhet. Den togs då på entreprenad af operans andre direktör, öfverste J. P. Törner, och började under namn af »Stockholms teater» åter sin verksamhet i september 1818. Men redan i november samma år återställde konungen teatern som kunglig och anslog af egna medel 30,000 rdr rgs årligen. Därtill lades 6,000 rdr af kronprinsen Oscar samt 1,500 af prinsessan Sofia Albertina såsom hyra för deras loger.

Inkomsterna visade sig likväl otillräckliga, hvarför konungen 1820 anvisade 25,500 rdr rgs af allmänna medel i årligt understöd förutom de nämnda enskilda bidragen. Vid 1823 års riksdag vägrade ständerna att göra detta anslag till ett stående, och konungen iklädde sig då teaterns skuld samt ökade sitt enskilda bidrag till 54,000 rdr rgs årligen.

Därefter hade kungl. teatern med sina två scener ett par lugna år och kunde, med de utmärkta förmågor som då där funnos, värdigt upprätthålla konstanstalten. Du Puy var visserligen redan död, men i hans efterträdare som kapellmästare, J. Berwald, hade operan funnit en skicklig orkesterledare. C. G. Lindström förtjuste då ännu med sin vackra och omfångsrika tenor. Fredrik Kinmansson intog med sin mjuka och fylliga basröst samt användes med fördel äfven i talroller. Henrietta Widerbergs röst liknade »näktergalens klara, klingande silfvertoner». Fru Eriksons spel på talscenen var utmärkt för natursant konstnärskap. Lars Hjortsberg var fortfarande Sveriges yppersta skådespelare. Många andra voro af högt värde. Det var under grefve Gustaf Lagerbjelkes direktörskap, vår kungl. teaters kanske lyckligaste tid, med undantag måhända af tiden näst efter operahusets invigning.

Men så inträffade Arsenalens brand den 24 november 1825, hvarefter bägge de kungl. scenerna måste inrymmas i operahuset, och denna anordning räckte till år 1863, icke utan stora svårigheter. Utom att de lyriska och dramatiska afdelningarnas samlif på en och samma scen åstadkom hinder för teaterverksamheten, led denna snart åter också af dåliga penningaffärer. Men i två eller flere årtionden understöddes den lyriska scenen ofta af sådana förmågor som Sällström, Günther, Dannström, Belletti, O. Strandberg, Jenny Lind, Mathilda Ebeling, under det N. W. Almlöf, Dahlqvist, Sundberg, Emilie Högqvist, fru Westerdahl m. fl. höllo konstens fana högt på talscenen.

Statsanslaget af 6,750 rdr från år 1809 indrogs af 1840 års riksdag, men vid näst påföljande riksmöte beviljades det med förhöjning till 9,000 rdr, hvilket vid 1853 års riksdag ökades ända till 30,000 och höjdes 1858 till 75,000, hvarvid det förblef till och med 1868.

Under tiden hade kungl. teatern åter delats i två scener, i det den af A. Lindeberg grundade och 1842 öppnade enskilda teater vid Lilla Trädgårds-(nuvarande Kungsträdgårds-)gatan, först kallad »Nya», sedan »Mindre teatern», år 1863 inköptes af kungl. teatern, som därför betalade säljaren, direktör E. Stjernström, 270,000 rdr riksmünt. Denna teater fick nu namn af »Kungl. Dramatiska» och bidrog i sin mån till den glans, som under senare delen af 1860-talet samt på hela 1870-talet var spridd öfver vår sceniska konst. Operan lyste under stor del af den tiden med namn sådana som Norman, Arnoldson, Arlberg, Willman, Uddman, Behrens, fruarna Michaeli, Stenhammar och Charlotte Strandberg, mamsell Gelhaar m. fl., och Dramatiska teatern visade sig som operans värdiga like genom sådana konstnärer som Swartz, K. Almlöf, Betty Almlöf, Elmlund, Elise Hwasser, Helfrid Kinmansson, Svante Hedin, Gustaf Kinmansson, G. Fredrikson, Thegerström, Gurli Åberg och andra.

Från och med 1869 hade statsanslaget nedsatts från 75,000 till 60,000 rdr. Men 1870 uppgick teaterns skuld till 468,000 kr., och till bidrag af

dess gäldande anslog riksdagen 270,000, under det konungen fyllde återstoden. År 1881 förefanns en ny skuld å 292,000 kr., hvilken konungen också betalade, men teaterns förvaltning flyttades från hoffförvaltningen till finansdepartementet. Detta hjälpte dock icke, och så väl vid 1882 som 1884 årens riksdagar beviljades 40,000 kr. särskildt för hvarje gång samt täcktes bristen med tillsammans 231,000 kr., förutom 70,000 i kostnader för den reparation, som var nödvändig efter en eldsvåda, som 1882 hade åstadkommit skador på en del af operahuset.

Vid 1884 års riksdag medgafs, att verksamheten å så väl Stora som Dramatiska teatern finge fortgå i tre spelår, räknade från den 1 juli 1884, och uppförde riksdagen för sådant ändamål till oförändradt belopp det till kungl. teatern i då gällande riksstat anvisade ordinarie anslaget å 60,000 kr., dock endast under det villkor, att Stockholms stad under tre år med 50,000 kr. om året deltog i kostnaden för teatrarnas verksamhet. Stadsfullmäktige förklarade dock, att de icke ville af kommunens medel lämna sådant bidrag. Enskilda personer förbundo sig då att för ändamålet före den 1 oktober under åren 1884, 85 och 86 inbetala ett sammanräknadt belopp af 152,250 kr., och stadsfullmäktige beslöto att mottaga dessa medel samt anmälde för kungl. maj:t, att 50,000 kr. komme att under hvarje af de tre åren ur stadskassan hållas vederbörande till handa såsom bidrag till kostnaden för upprätthållandet af de kungl. teatrarnas verksamhet. Kungl. maj:t förklarade villkoret därigenom vara uppfyllt, i följd hvaraf verksamheten skulle under närmast följande år fortgå.

Vid 1883 års riksdag hade generalmajor O. M. Björnstjerna väckt motion om utredning af, bland annat, huruvida annan lokal kunde för kungl. Stora teatern anskaffas, i fall ny riksdagsbyggnad på teaterns nuvarande tomt uppfördes. I motionen yttrades härom: »Detta förslag skulle medföra den väsentliga fördel, att möjligen äfven göra ett slut på Kungl. teaterns nuvarande bekymmer och betrygga dess framtid, för hvilket den enda utväg synes vara att inom en ny lokal bereda densamma större utrymme och platser för tillräckligt många åskådare för att göra företaget lönande.»

Riksdagen ville icke närmare begränsa utredningen af de olika byggnadsfrågorna, än att den anhöll, det kungl. maj:t täcktes låta utreda, hvar och huru lämplig byggnadsplats eller byggnadsplatser för nytt riksdagshus och nytt riksbankshus kunde beredas, som ock öfriga med omförmälda byggnadsföretag på ett eller annat sätt sammanhängande frågor.

Däraf föranleddes tillsättandet af den kungl. kommitté, som den 29 november 1884 afgaf sitt betänkande. Under fortgången af kommitténs arbeten ankom från kungl. maj:t ett bref, hvaruti förklarades, att då både vid 1883 års och närmast föregående riksdagar den tanke uttalats, att Stora teaterns tomt skulle lämpa sig till riksdags- och riksbankshus, samt ock »teater-tomtens användande för sådant ändamål syntes kunna bereda bättre utsikt

än eljest för anskaffande af ett mera tidsenligt teaterhus, afsedt för så väl den lyriska scenen som talscenen, och därigenom blifva af synnerlig betydelse för teaterfrågans lyckliga lösning» — så skulle kommittén undersöka och utreda jämväl frågan om teatertomtens användande och anskaffande af nytt teaterhus.

Kommittén gick då i författning om anskaffande af ritningar och planer öfver några af de på senare tiden i större städer uppförda nya teatrar samt förfrågade sig hos kungl. teaterdirektionen huruvida, i händelse Stora teaterns tomt toges i anspråk för annat ändamål, Nya teatern kunde i då varande skick eller med tillbyggnader och ändringar på tillfredsställande sätt ersätta Stora teatern för uppförande af operor, balletter och större skådespel eller åtminstone, till dess ny teater hunnit uppföras, provisoriskt i oförändradt skick för ändamålet användas.

Teaterdirektionens svar var, med anförande af åtskilliga siffror, af den beskaffenhet, att kommittén ansåg sig böra öfvergifva all tanke på att utbyta Stora teatern mot den Nya, af E. Stjernström uppförda och 1875 invigda skådeplatsen på Blasieholmens norra del. Skulle ny tomt för kungl. Stora teatern beredas, ansåg kommittén Artilleriplanen vara den enda tillgängliga plats som kunde komma i fråga. Men då ej heller denna kunde i centralt läge täfla med den gamla tomten, saknade kommittén anledning att föreslå teaterns flyttande därifrån.

Något borde dock göras för afhjälpan af de olägenheter, som vidlådde Stora teaterns byggnad. Salongen, som rymde endast omkring 980 åskådare, vore alltför liten för att bereda all önskvärd inkomst. Scenen hade ej tillräcklig höjd för att medgifva fondernas upphissning utan vikning eller rullning, och det föråldrade maskineriet kräde en annars onödigt stor arbetsstyrka, hvarigenom dagkostnaderna ökades. De få utgångarna och tränga dörrarna och gångarna voro vådliga för åskådarnes och scenpersonals säkerhet. Luftväxlingen vore dålig. Åskådareplatserna ledo af många olägenheter. En foyer för allmänheten saknades.

Det hade varit för att afhjälpa dessa olägenheter som professor M. Isæus under medverkan af teaterns maskinmästare P. F. Lindström redan år 1881 hade uppgjort ett förslag, som gick ut på att med bibehållande af gamla fasaden åt Gustaf Adolfs torg och med användande af hela operatombten fullständigt ombygga teatern med iakttagande af allt som kunde fordras för ett tidsenligt operahus. Det väl genomtänkta och, ehuru det icke förverkligade en monumental teater i modern mening, storslaget anlagda förslaget ledde ej till något resultat. Det ansågs för dyrbart.

Tre år därefter uppgjorde öfverintendenten H. Zettervall ett förslag till utvidgning och ändring af teaterlokalen, men ej heller detta förslag ledde till vidare åtgärd.

Emellertid skulle med juni 1887 den tid utgå, för hvilken de kungl. teaternas verksamhet blifvit genom enskildas bidrag betryggad. Kungl.

maj:t lät den 29 oktober 1886 fråga stadsfullmäktige, om de ville lämna bidrag helst med 50,000 kr. årligen eller ock genom beviljandet af 750,000 kr. till teaterns ombyggnad i närmaste öfverensstämmelse med det Zettervallska förslaget.

Drätselnämnden afstyrkte och förklarade sig vara fortfarande af den åsikt, att en nationalteater är och bör blifva en statsinstitution, samt fann betänkligt, att staden genom årliga anslag iklädde sig sådana förbindelser, att ansvaret öfverflyttades på kommunen. Äfven byggnadsanslaget afstyrktes. Beredningsutskottet föreslog, att Stockholms stad skulle förklara sig villig att anslå 600,000 kr. för kungl. Stora teaterns om- och tillbyggnad på sådant sätt, att, på samma gång teatertomtens framstående läge tillgodoses, teatern erhåller lokaler, som äro tidsenliga och inrättade med hänsyn till att underlätta teaterverksamhetens utöfvande med i finansiellt hänseende tillfredsställande resultat, dock att detta anslag ej må utgå, därest icke byggnadsföretagets utförande blifvit beslutadt senast vid utgången af år 1888.

Hos stadsfullmäktige förekom frågan den 17 december 1886. Därunder framställde presidenten Forssell ett yrkande, som hufvudsakligen innehöll, att stadsfullmäktige skulle anslå 600,000 kr. till ombyggnad, om riksdagen ansloge därutöfver behöflig summa, samt under villkor bland annat, att alla de inkomster, som kunde inflyta af hyreslägenheter inom teaterns lokaler, finge användas för teaterverksamhetens upprätthållande; att kungl. teaterns verksamhet framgent, liksom dittills, upprätthölles genom statens försorg utan vidare anspråk på Stockholm samt att utförandet af byggnadsföretaget blifvit beslutadt innan utgången af år 1888. Ehuru detta yrkande erhöll 56 röster, förföll frågan, enär den ansågs vara af natur att erfordra kvalificerad majoritet, och 36 hade röstat för rent afslag.

Den 11 maj 1888 anmälde riksdagen hos kungl. maj:t sitt beslut att icke bevilja något anslag till de kungl. teatrarna, men medgifva kungl. maj:t rätt för en tid af ett år, från den 1 juli 1888, att upplåta teatrarnas fasta och lösa egendom till begagnande under längre eller kortare tid åt dem som ville, utan att statsverket därigenom betungades med några kostnader, bedrifva teaterverksamhet »på ett för konsten värdigt sätt».

Därmed var en afgörande vändning kommen. Men frågan om operahusets ombyggande blef lika liffig som förut, och samma år inkom slottsintendenten E. Jacobsson med två alternativa förslag, det ena i stor stil med begagnande af teaterhusets hela tomt och anläggning af ett affärshus åt Karl XII:s torg, det andra i mindre skala med smärre tillbyggnader mellan magasinsflygeln och teaterns öfriga delar, men båda i syfte att skaffa operan större inkomster genom flere till uthyrning lämpliga lägenheter samt att ordna den åt Karl XII:s torg ganska oregelbundna och ruckliga fasaden.

I bägge förslagen voro endast några förbättringar i kommunikationslederna inom scen- och salongsområdet vidtagna, under det så väl salong som scen själfva lämnades orörda.

Enär af alla dessa förslag intet var ägnadt att fullständigt lösa frågan, uppdrog dåvarande finansministern, frih. G. Tamm, åt öfverintendentsämbetet att föranstalta om täflan till ny operabyggnad med fritt val för de täflande att antingen om- och tillbygga den gamla tomten med bibehållande af den gamla fasaden eller uppgöra förslag till fullständig nybyggnad på af dem föreslagen tomt.

Af förslagen sattes bland de förre i främsta rummet arkitekten V. Carlsons, som ock erhöll första priset, samt bland de senare arkitekten A. Anderbergs, som erhöll det andra. Den senare föreslog att lägga teatern på norra delen af Kungsträdgården, mellan Hamngatan och Karl XIII:s staty, med bibehållande af alléerna, som löpa parallelt med Kungsträdgårdsgatan, och skulle dessa alléer begränsa byggnadens båda långsidor.

På grund af denna täflan inkom öfverintendentsämbetet med ett på samma grunder som det sistnämnda fotadt förslag, men med magasinsbyggnaderna förlagda utom byggnaden, hvarjämte det förordade gamla operahusets förändring till dramatisk teater. Emellertid saknades medel att förverkliga denna idé. I anledning af riksdagens här förut omnämnda skrifvelse till kungl. maj:t af den 11 maj 1888, upplät kungl. maj:t Stora teatern för uppförande af operor och andra musikverk åt enskild person, hofkapellmästaren C. Nordquist, som innehade Stora teatern på entreprenad under spelåren 1888—90, hvarefter den öfverläts till en association af operapersonalen.

Samtidigt upphörde statsanslaget äfven till Dramatiska teatern, som då skildes från Stora teatern och öfvertogs af en bland skådespelarepersonalen bildad association.

Med anledning af framställning om omöjligheten att vidmakthålla verksamheten vid kungl. operan, därest denna icke tillförsäkrades understöd från det allmänna, begärde kungl. maj:t stadsfullmäktiges yttrande, huruvida de voro villiga att för spelåret 1889—90 bidra med ett belopp ej öfverstigande 30,000 kr. Men stadsfullmäktige förklarade sig fortfarande finna afgörande betänkligheter möta mot årsbidrag från stadskassan.

Detta gaf anledning till bildande af ett *teaterbyggnadskonsortium*, hvars ändamål var att, med användande af dels anslag från Stockholms stad med 600,000 kr. (hvilket stadsfullmäktige nu voro benägna att bevilja) och dels vinsten af ett utaf konsortiet utgifvet premieobligationslån å nominellt 10,000,000 kr., hvars infriande Stockholms stad åtog sig, äfvensom af de öfriga tillgångar, hvilka kunde komma att stå till konsortiets förfogande, å dåvarande operahusets tomt uppföra en ny byggnad för kungl. operan, innehållande jämväl till uthyrning afsedda lokaler, hvilken byggnad skulle kunna

förskaffa teatern minst 100,000 kr. i årligt bidrag, som med konungens och statens anslag skulle bereda en inkomst af 220,000 kr. årligen.

Detta konsortium bestod i början af öfverståthållaren, frih. G. Tamm, landshöfdingen O. R. Themptander, hofmarskalken P. Reutersvärd, kabinettskammarherren E. Ribbing, bankofullmäktigen J. W. Arnberg, statsrådet H. Wikblad, godsegaren W. Walldén och bankdirektören K. Wallenberg. Konsortiets stadgar äro dagtecknade den 21 maj 1889. Dess kontrakt med finansministern å kungl. maj:ts och kronans vägnar upprättades den 15 juni 1891.

Enligt detta kontrakt skulle till konsortiets förfogande ställas dels hela den å det för ifrågavarande ändamål utfärdade premieobligationslån uppkomna behållning, *tre millioner tvåhundra femtio tusen* kr., äfvensom det af Stockholms stad för teaterbyggnaden utfästa *sex hundra tusen* kr. jämte därpå upplupna räntor, dels ock den gamla operabyggnaden med all fast inredning. Däremot förband konsortiet sig att med all möjlig skyndsamhet å nyssnämnda tomt uppföra ny teaterbyggnad jämte därmed sammanhängande, till uthyrning för teaterns räkning afsedda lokaler, allt i öfverensstämmelse med af kungl. maj:t godkänd ritning och arbetsplan. Och skulle den nya teaterbyggnaden till statsverket öfverlämnas före den 1 juli 1896 eller, om anmälan om hinder göres hos chefen för finansdepartementet före den 1 december 1895, sist före den 1 juli 1897. Men äfven sistnämnda tid öfverskreds, och vardt slutterminen bestämd till motsvarande tid 1898, då icke blott byggnaden, utan äfven uppvärmnings- och luftväxlingsapparater, vatten- och afloppsledningar, teatermaskineri samt ledningar och lampor för elektrisk belysning, äfvensom all möjlig inredning för öfrigt skulle vara i ordning.

Konsortiet förband sig också att för bildande af en *reservfond till understödjande af den framtida verksamheten* i nya teaterbyggnaden ställa till kungl. maj:ts förfogande det kontanta öfverskott, som, efter fullgörande af konsortiets åtaganden, förefinnes af de till dess användande ställda medel, dock med villkor, att i händelse de för bildande af denna fond afsedda medel, hvilka ej må understiga 500,000 kr., skulle öfverskjuta 1,500,000 kr., öfverskottet intill ett belopp af 200,000 kr. tillfaller kongl. teatrarnas pensionskassa och kungl. hofkapellets pensionsinrättning, att dem emellan fördelas på sätt kungl. maj:t finner skäligt.

I händelse teaterverksamheten i den nu ifrågavarande byggnaden skulle komma att upphöra, må reservfonden eller hvad där af finnes i behåll öfverlämnas till Stockholms stadsfullmäktige för att användas till det kulturändamål, kungl. maj:t kan komma att gilla. Och skulle teaterverksamheten upphöra eller det ordinarie anslaget ej vidare af riksdagen beviljas, skall af statsverket till Stockholms stad det af staden till byggnadsarbetet anvisade bidrag på 600,000 kr. återgäldas.

Premieobligationslånet, afsedt att utlottas årligen inom 57 år, öfvertogs af ett bankkonsortium, som af den beräknade vinsten på lånet utbetalade till teaterbyggnadskonsortiet 3,000,000 kr., hvaraf 2½ million voro afsedda till byggningen och 500,000 till nyssnämnda reservfond.

Ett nytt byggnadsförslag uppgjordes nu af prof. E. Jacobsson och gick ut på att lägga teaterhuset på den gamla tomten, men åt Karl XII:s torg, under det att Gustaf III:s gamla operahus skulle inredas till affärslokaler, hvilka tillsammans med butiker åt Arsenalsgatan samt en restaurant vid Strömngatan skulle lämna ett årligt bidrag af minst 100,000 kronor.

I februari 1889 hade arkitekten A. Anderberg erhållit uppdrag af konsortiet att studera nyare utländska teatrar samt sedan, på grundval af Jacobssons förslag, uppgöra fullständiga ritningar till det nya teaterhuset. Under tiden hade till kungl. maj:t från öfverintendentsämbetet inkommit utlåtande, hvori förslaget att lägga teatern åt Karl XII:s torg fullständigt förkastades. Konsortiet gaf då prof. Isæus uppdrag att göra eskiss med teater åt Gustaf Adolfs torg, och äfven A. Anderberg inkom till konsortiet med ett sådant förslag. För att bedöma dessa förslag tillsattes en nämnd, bestående af kabinettskammarherren E. Ribbing, professorerna G. Dahl och G. Clason, intendenten L. Josephson, maskinmästaren P. Lindström och Baurath Fellner från Wien.

Resultatet blef, att A. Anderberg fick i uppdrag att utarbета nya ritningar med iakttagande af de önskningsmål och anmärkningar, som uttalats af nämnden. Då detta förslag vid kostnadsberäkningen befanns för dyrt, uppgjordes nytt, med teaterhuset som förut förlagdt till Gustaf Adolfs torg, men åt Karl XII:s torg endast en restaurant och kafélokal uti en på teaterns baksida belägen terrassbyggnad.

Efter att ha undergått granskning af öfverintendentsämbetet godkändes detta förslag af kungl. maj:t den 29 maj 1891. Byggnadsarbetet påbörjades först för terrassbyggnaden den 1 augusti 1891. Föreställningarna i gamla operahuset fortsattes till och med den 30 november nämnda år, då operan med en festlig teaterafton tog afsked af den byggnad, där den haft sin tillvaro i ett hundra nio år.

Salongen var fullsatt af en högtidsklädd publik, och föreställningen bevistades af konungen och kronprinsen samt prinsarne Karl och Eugen. Skådespelaren E. Hillberg framsade en af professor C. R. Nyblom författad prolog, benämnd »Sista kvällen i gamla operahuset». Därefter gafs under förste hofkapellmästaren C. Nordquists ledning Ivar Hallströms opera »Den bergtagna» med grefvinnan Mathilda Taube, född Grabow, i titelpartiet. Slutligen framställdes i vackra tablåer »Sånggudinnornas afsked», hvarefter ridån föll för sista gången för den scen, hvilken utgjort härden för ett rikt konstlif under mer än ett sekel. Folksången uppspelades af orkestern, hvarpå publiken långsamt och tyst aflägsnade sig med tanken på de

många högtidsstunder man hade upplefvat inom de murar, som nu snart skulle falla.

Från den 30 november till den 26 december 1891 gaf kungl. operan i Stockholm inga föreställningar, men på annandag jul uppfördes den första af dess föreställningar på den för det ändamålet hyrda f. d. Svenska teaterns scen vid Blasieholmsgatan.

Hyreskontraktet hade upprättats på sex år, räknadt från 1891, men förnyades 1897 på ett år till, mellan teaterbyggnadskonsortiet och Svenska teaterhusets ägare, herrar J. W. Smitt, I. Hirsch och K. Wallenberg. I I. Hirschs ställe inträdde sedan kommanditbolaget Burman & komp. Hyressumman var 35,000 kronor årligen för Svenska teaterns hus, men med tillägg af 4,800 kronor för de lokaler, som i det bakom, vid Norra Blasieholms hamnen belägna f. d. Ekengrenska, sedan A. Westerbergs dödsbo tillhörande huset öfverlämnades till operans begagnande, och där bland annat operakansliet inrymdes.

Uppförandet af husets stomme öfverlämnades på entreprenad åt byggmästaren A. G. Sällström, och efter operans afflyttning till Svenska teatern börjades rifningen af den gamla byggnaden, hvarefter byggnadsarbetet fortgick med förhoppning, att det skulle vara fullständigt färdigt till hösten 1897. Denna förhoppning kunde dock ej, i anseende till oförutsedda hinder förverkligas, men husets stomme stod dock vid sistnämnda tid fullt färdig, fastän den mycken tid och stor ansträngning kräfvande inredningen ej hade till dess kunnat fullbordas.

Af hvad här nu framställts torde otvetydigt framgå, att kungl. teaterns tillvaro hängde, så att säga, på ett hår, och att det endast är teaterbyggnadskonsortiets mellankomst man har att tacka för att operaverksamheten kunde fortgå samt att goda utsikter finnas för dess betryggande i framtiden. Den kungl. teatern kan åtminstone för närvarande räkna på följande bidrag till sin ekonomi: af konungen 60,000 kronor, af staten 60,000, i hyresinkomster öfver 100,000, således mer än 220,000 kronor i årsinkomst, jämte reservfond på 500,000 kronor och nya, tidsenliga, rymliga, väl ventilerade och mot eldsolyckor, så vidt möjligt är, skyddade lokaler.

Lika lyckligt det otvifvelaktigt var för teatern, att dess öde öfverlämnades åt det meromnämnda konsortiet, lika fördelaktigt tyckes det ha varit, att arkitekten A. Anderberg fick i uppdrag att uppgöra ritningarna och leda deras förverkligande i den nya byggnaden.

* * *

Byggnaden hvilar på granit- och betonmurar, dels omedelbart på själfva berggrunden, dels (mot Gustaf Adolfs torg och västra delen af Strömgatan) på pålar. Den är uppförd af tegel- och betonmurar till den tjocklek, som

de ganska betydliga belastningarna fordra, och så väl bjälklag som mellanväggar äro utförda så brandfritt som möjligt. Bottenvåningens fasadbeklädnad utgöres af röd granit från Norrteljetrakten. De öfre våningarnas arkitektoniska delar äro hufvudsakligen af Ölands och Yxhults kalksten, men så väl Gotlands kalk- som sandsten förekomma äfven, den senare dock endast till orneringar.

Hufvudfasaden åt Gustaf Adolfs torg prydes af fyra figurer, framställande musiken, dansen, sorgespelet och lustspelet, efter modeller af

C. J. G. fot.

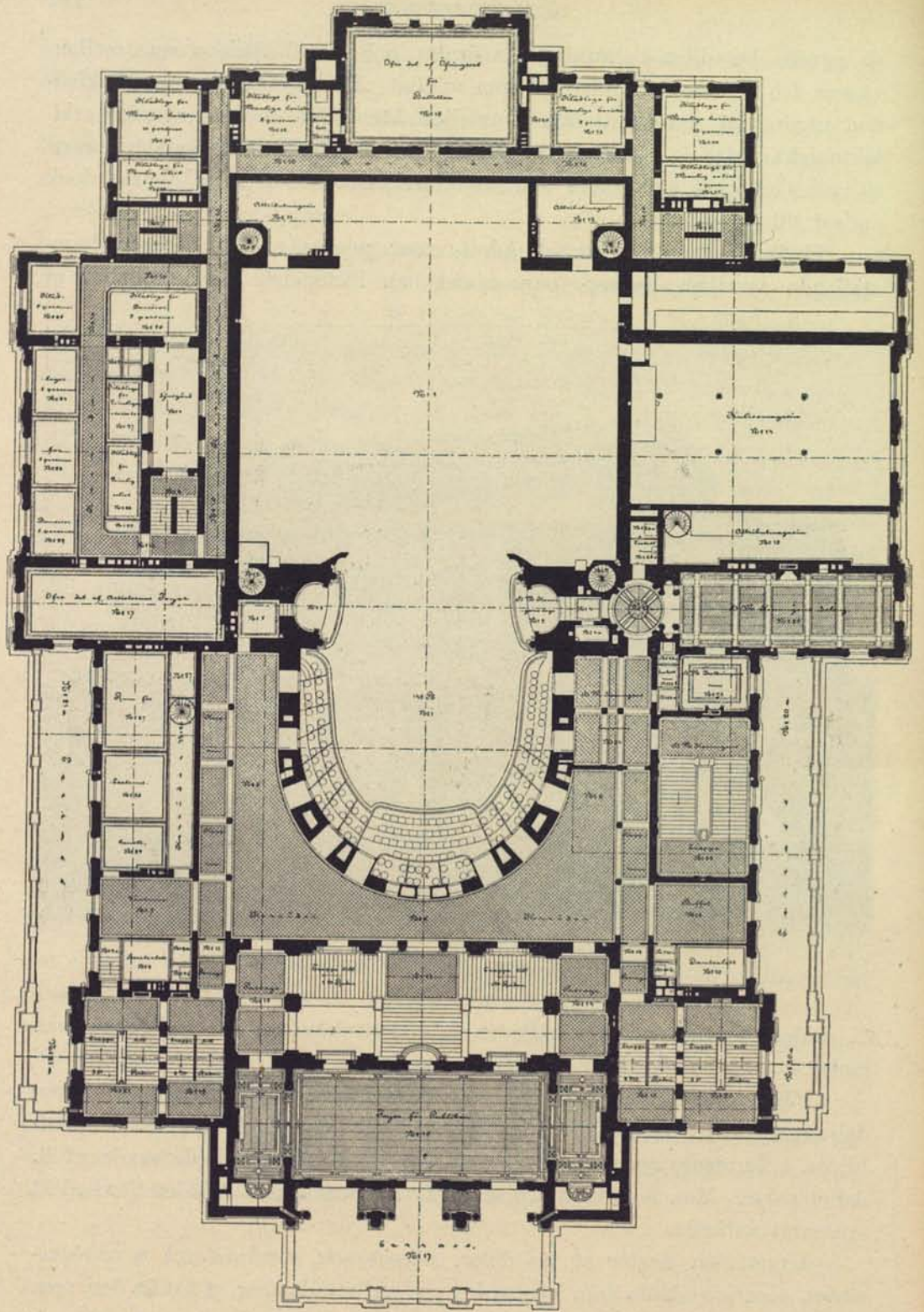
143. Nya operahuset, fasad mot Gustaf Adolfs torg.

C. Anderson huggna i tysk kalksten från Obernkirchen. De uppbäras af sex meter höga granitkolonner från Grafversfors.

Fönsterna i den på samma fasad befintliga loggjan krönas af medaljonger med Franz Berwalds, Jenny Linds och A. F. Lindblads bröstbilder. Terrassbyggnaden prydes af två bronsstatyer, modellerade af R. Adlersparre. Men för öfrigt äro så väl figurer som ornamentaldetaljer endast sparsamt använda.

Byggnaden består af tre delar, *salongshuset*, *scenhuset* och *terrassbyggnaden*, som äro skilda från hvarandra genom brandmurar, af hvilka den, som befinner sig mellan salongs- och scenhuset, icke har andra genombrytningar än scenöppningen, som är försedd med skyddsridå, samt två med branddörrar stängda genomgångar i scenens nivå och källarbotten.

144. Nya operahuset, plan af första radens våning.

Salongshuset

innehåller, utom de för konungen och allmänheten afsedda lokaler, teaterkansli, bostad för brandmästare samt, i bottenvåningen och källarvåningen, fem till uthyrning afsedda lokaler, af hvilka två äro belägna åt Strömgatan och tre åt Arsenalsgatan.

Förstuga och trappor. Från en täckt uppfart å västra fasaden, åt Gustaf Adolfs torg, äfvensom från på sidorna därom belägna breda yttertrappor inkommer man i förstugan genom *fem* portöppningar, af hvilka tre åt torget, en åt Arsenal- och en åt Strömgatan. Därifrån leder till parkett en omkring sex meter bred mitteltrappa och två sidotrappor, hvardera om 2.5 meters bredd. Mitteltrappan är äfven afsedd för första radens publik, som från trappplanet i parkettens höjd fortsätter till höger och vänster på två sidotrappor om tre meters bredd.

Andra raden har tvenne, två meter breda trappor. Ingångarna äro från förstugan eller direkt från Gustaf Adolfs torg, men uppgångarna till tredje raden äro från Arsenal- eller Strömgatorna, och genom två öppna förhallar samt två trappor, hvardera af två och en half meters bredd.

Utgångarna från hvarje korridor till respektive trappor äro öfverallt så belägna, att man för att komma ut måste vända sig från scenen, hvarifrån eldfara kan i synnerhet vara att vänta. Dessa utgångar ligga dessutom i hörnen, där korridoren vidgar sig, hvarigenom trängseln framför utgångarna kan blifva minst. Publikens trappor ha omedelbar tillgång till ljus och luft samt äro alla eldfast utförda.

Så väl förstugans som stora trapphusets väggar äro beklädda med polerad stuck. Trappräckena och bröstvärnen äro af svensk och norsk marmor. Trappstegen äro af hvit italiensk marmor, och hvilplanerna samt golven i olikfärgade mönster af norsk.

Den mellersta ingången för parkettpubliken är dekorerad med en omfattning af polerad Kolmårdsmarmor och två kariatider af norsk hvit. Öppningar, så väl från första radens korridor som foyern, försedda med balkonger, tillåta att därifrån taga i betraktande den i trappan upp, eller nedgående publiken.

Hvälfningarna öfver stora trapphuset prydas af fem målningar af Axel Jungstedt. Det stora tunnhalvvet öfver vestibulen är endast sparsamt dekoreradt med lister och ornament.

Till den äfven i salongshuset befintliga *konungens våning* leder en särskild med skärmtak försedd ingång midt på salongshusets fasad åt Strömgatan med där innanför belägen mindre förstuga, hvars tak uppbäres af fyra kolonner af svart norsk marmor, samt en 2.5 meter bred trappa, som utgör uppgången till kungl. foyern. Trapphusets väggar äro beklädda med polerad stuck; balustraden är af norsk svart och italiensk gulådrig marmor; trapp-

stegen äro af rent hvit norsk marmor, och hvilplanernas golf af sådan marmor i olika färger och mönster.

De för konungens räkning i första radens plan belägna rummen utgöras af ett kupolhvälfadt entrérum; en salong med tunnhalv och försedd med tre

145. Nya operahuset, hufvudtrappan.

Efter en akvarell af A. ANDERBERG.

väggmålningar, utförda af prins Eugen, samt sju hvalfmålningar af G. Pauli; ett rum för drottningen samt dessutom kapprum och toaletter.

Den kungl. logen är förlagd till första radens avantscen, och samma rads närliggande sida tjänar som hofloge. Vid galaföreställningar är första

radens fond, som rymmer sextiotvå platser, ämnad att anordnas till kunglig loge.

Från konungens salong finnes utgång till en öppen altan å operahusets södra fasad.

Salongen är inredd med parkett och tre rader, af hvilka den tredje är delad i en nedre och en öfre del med skilda korridorer och kapprum. Salongen rymmer *tolf hundra fyrtioen* åskådare eller 26 procent mer än den gamla, som hade blott 982 platser.

De olika platserna fördela sig sålunda: i den kungl. logen och hoflogen 31; på parkett och i avantscensloger 439; på första raden med avantscensloge 137; på andra raden med avantscensloge 199; på tredje radens nedre del med avantscensloge 206; på samma rads öfre del 229 eller tillsammans 1,241.

På parkett och första raden är hvar plats 58 centimeter bred och 85 centimeter djup samt på andra och tredje raderna 53 centimeter bred och 75 djup.

Parketten har en stigning af i medeltal 1 på 6.5, så konstruerad, att hvar och en öfver den framför sittandes hufvud ser en punkt på scengolfvet, belägen 7 meter från rampen. Ehuru vida brantare än på nyare teatrar i utlandet, har denna stigning på parketten här antagits, emedan Stockholmspubliken är van vid densamma. På gamla operans var stigningen 1 på 5.3, och parketten just till följd af samma starka stigning en synnerligen omtyckt plats. Af samma anledning slutar också parketten, liksom i gamla operasalongen, mot första radens bröstvärn. Salongen får därigenom bättre utseende, och första raden jämte den kungl. logen behöfver ej läggas så högt, som i annat fall skulle vara nödigt.

Raderna uppbäras af utspringande järnkonstruktioner, som äro inklädda. Taket uppbäres af tio kolonner, som äro förenade medelst hvalfringar och bilda en arkad i tredje radens plan. En stor, af V. Andrén utförd plafondmålning upptager den lindrigt buktiga takytan, från hvars midt nedhänger en korgformad takbelysningskrona med guirlander af drifven koppar, på hvilken 350 glödlampor fått plats.

Första radens sidor äro medelst låga mellanväggar indelade i loger på två till sex platser. Gradinerna på raderna ha erhållit den stigning synlinierna betinga, hvarför de också på sidorna äro brantare än i fonden. Inga trappsteg i dörröppningarna eller på parkettgångarna försvåra utgåendet.

I logerna finnas schaggbeklädda fåtöljer. Öfriga platser äro försedda med fällstolar, som på parkett samt första och andra raden äro stoppade och klädda med schagg, men på andra och tredje raden endast af trä.

Korridorer och kapprum. Korridorernas bredd understiger ingenstädes tre meter, men vidgar sig icke obetydligt i hörnen. Kapprummen ha en

bredd af omkring två och en half meter samt äro endast genom kolonner skilda från korridorerna. Utrymmet i korridorerna är så stort, att på parkett, där den största trängseln skulle vara att befara, kommer likväl på hvarje person omkring 0.9 kvadratmeter.

Parkettens korridor äger på sidorna en lutning af 1 på 12 för att undvika trappsteg i dörröppningarna. De höjdskillnader, som, det oaktadt, icke kunnat undvikas, förmedlas genom lindrigt lutande planer.

Samtliga korridorer, utom öfre tredje, ha direkta ljus- och luftöppningar i både norra och södra fasaden genom de buffetrum och salonger, som å ömse sidor äro tillagda hvarje korridor.

I alla våningar finnas invid trappan toaletterum, särskilda för herrar och särskilda för damer.

Foyeer och buffeter. Hvarje rad har sin särskilda buffet, hvarjämte ett i bottenvåningen under parkettens fondkorridor beläget kafé är tillgängligt från förstugan.

Den stora foyern i första radens plan, som är afsedd för parkettens samt första och andra radernas publik, har en golftyta af omkring 200 kvadratmeter och en höjd af omkring 11 meter, och dit kommer parkettens publik upp för första radens trappor och publiken på andra raden genom att gå ned för en af den radens trappor. En stor plafondmålning samt sex mindre hvalfmålningar af Carl Larsson pryda foyern, som för öfrigt har en rikt skulpterad och förgylld dekoration. Utanför foyern ligger ofvanpå underfarten en öppen altan, hvilken, i händelse af »panik», kan tjäna till räddningsbalkong.

I salongshuset befinna sig också lokaler för *kansli* och *bibliotek*, af hvilka det förra är beläget vid Arsenalsgatan, med uppgång genom tredje radens trappa, och består af sex rum för direktör, kamrerare och sekreterare. Biblioteket ligger däremot i källarvåningen under brandfria hvalf.

I tredje radens höjd ofvanför kansliet ligger dessutom ett rit- och modellkontor med trappa från kansliet.

Salongshuset rymmer äfven *orkesters lokaler*. Orkesterplatsen ligger så lågt, att personalen icke synes från parkett, och en del är inbyggd under scengolfvets ramp. På södra sidan är en ljus foyer för orkestern med direkt utgång till Strömgatan samt med kapprum, toalett och rum för instrument. Äfven på norra sidan finnes en foyer, som dock har endast artificiell belysning, men hvarifrån man på några trappsteg kommer upp i scenpersonalens nordvästra förstuga vid Arsenalsgatan. Uppgången till sufflörluckan är förlagd i orkestern, hvadan man icke behöft genombryta brandmuren under scengolfvet.

De till uthyrning afsedda lokalerna samt boställsvåningen för brandmästaren äro brandfritt skilda från öfriga delar af salongshuset.

I scenhuset, som innehåller alla för operaverksamheten erforderliga lokaler samt endast fyra butiker vid Arsenalsgatan, fästes uppmärksamheten naturligtvis först vid

Scenen.

För scenöppningens storlek har det önskningsmål varit bestämmande, att på den nya scenen kunna använda det rikhaltiga och dyrbara förråd af dekorationer, som redan finnes, hvarför den icke gjorts större än omkring 11 meter. Scenens däremot svarande mått är 27.4 meter i bredd och 21.5 i djup, förutom scenförlängningen, som är 14.12 bred och 6.85 djup.

Scenen omgives af massiva murar, endast genombrutna af erforderliga utgångar samt af intagsöppningarna för dekorationer i scengolfvets nivå och på där under befintliga bottnar, äfvensom ofvanför scengolfvet af de dörrar, som från scenbalkongerna leda till de för scenarbetarne afsedda fyra trappor i scenens hörn.

Rummet under scengolfvet, som vid rampen är omkring 9 meter djupt, är inredt med tre bottnar, uppburna af järnbalkar och järnstöd, samt med kulissgator. Scengolfvet är belagdt med furuplank och med en lutning af 1 på 25. På dess midtparti har man anbragt tolf större och mindre fallluckor. Scenens höjd, omkring 24 meter från rampen till tågviden, medgifver fonddekorationernas upphissande utan att vikas.

Scenens maskineri är anordnad i hufvudsaklig öfverensstämmelse med affidne maskinmästaren P. F. Lindströms skisser, mått och uppgifter, enligt hvilka ingenjören J. L. Hagerman, numera maskinmästare vid kungl. Operan, efter Lindströms 1893 inträffade död, under kapten Lindahls kontroll utarbetat dithörande ritningar.

Vindsmaskineriet är grundadt på motviktssystemet, hvarigenom fonder och takramper kunna höjas och sänkas med ringa handkraft. På hvardera sidan om scenen finnas fyra balkonger, som i fonden förenas genom smalare sådana.

Inne på scenen finnas två mindre hissar, på hvilka en arbetare kan hastigt förflytta sig från källarbotten till tågviden.

Den uti scenöppningen insatta järnridån manövreras från en i nordvästra hörnet af scenen belägen balkong, hvilken är från scenen fullständigt brandfritt afskild.

Då alla konstruktioner, så vidt möjligt är, utförts af järn och inga förråd af dekorationer finnas i scenkällaren, på scenen eller på tågviden, så är i konstruktivt afseende sörjdt för att brännbara ämnen icke hopas inom scenområdet.

Utgångar och trappor från scenen. Från scenen leda på norra sidan två dörrar ut till vidliggande korridor, hvarifrån två bekväma trappor föra ned till gatan. Äfven på södra sidan finnas två utgångar från scenen, af

hvilka den västra genom en mindre spiraltrappa leder ned i orkesterns kapprum och därifrån genom en annan trappa till Strömgatan. Den östra leder omedelbart till den närliggande scentrappan.

Scenpersonalen har sålunda tre, halfannan meter breda, murade trappor, hvilka sträcka sig från källarvåningen till vinden och förmedla samfärdseln mellan scenhusets olika lokaler. Dessa trappor ha direkt tillgång till ljus och luft, en från närliggande ljusgård, de båda andra från ytterfasaderna. För maskinarbetarne finnes i hvart och ett af scenens fyra hörn en inbyggd, brandfri järntrappa från källarbotten till tågviden.

Scenpersonalens lokaler. På norra och östra sidorna om scenen ligga i flere våningar öfver hvarandra erforderliga klädloger, nämligen på norra sidan *tjugu* för kvinnlig personal och på östra sidan *tjuguen* för manlig. Dessutom finnas expeditionsrum för regissören, maskin- och brandmästaren, perukmakare o. s. v.

På norra sidan ligger i höjd med scengolfvet artisternas foyer och sångrum på endast några få stegs afstånd från scenen. På östra sidan är ballettens öfningssal, hvilken tillika tjänar till foyer för ballettpersonalen. Där ofvanpå ligger körens öfningssal, och inunder finner man repetitionssal jämte sångrum. Öfningssalarna äro isolerade från hvarandra genom ljuddämpande bjälklag.

I alla våningar, där klädloger finnas, är erforderligt antal klosetter. Scenpersonalens samtliga lokaler ha direkt utgång till vidliggande korridorer samt tillgång på luft och ljus.

För portvakt finnes på södra sidan en mindre lägenhet och på norra två mindre portvaktsrum.

Magasin och verkstäder. Fond- och kulissmagasin, i hvilka den största mängden eldfarliga materialier är hopad, ligga åt Strömgatan, hvarifrån en vådelds spridande till angränsande kvarter är minst att befara. Dessa magasin äro omslutna af massiva murar och stå ej i förbindelse med hvarandra. Med scenen äro de förenade genom dubbla branddörrar.

Fondmagasinet, hvilket går som ett öppet schakt genom alla våningarna, utom den öfversta, står å ena sidan i förbindelse med Strömgatan, å den andra med scenen. De hoprullade fonderna läggas på järnkonsoler, som äro fästa i sidomurarna. Transporten sker på en 18 meter lång och halfannan meter bred brygga, som med hydraulisk kraft föres upp och ned.

I fondmagasinets tak finnes en lång, med järnluckor försedd öppning, genom hvilken fonderna och äfven kulisserna lyftas upp i den ofvanför belägna målarverkstaden.

Kulissmagasinet är deladt i två våningar, den ena omkring 6.8 meter och den andra omkring 8.5 meter hög, förenade medels hydraulisk hiss.

Magasinen för mindre dekorationer upptaga större delen af själfva scenkällaren samt ett rum ofvanpå kulissmagasinet. Med scenen stå de

i förbindelse genom sistnämnda magasin och dess hiss samt genom ännu en hiss, belägen i scenförlängningen.

Attributmagasinen ligga i tre våningar öfver hvarandra, bredvid kulissmagasinet samt på ömse sidor om scenförlängningen.

Kostymmagasinen, med tillhörande syateljier, profningsrum, expeditionslokaler o. s. v., ligga i våningarna ofvanför respektive klädloger.

Verkstäder för dekorations- och attributmålare samt snickare äro förlagda i öfversta våningen.

Magasin för lampor och belysningseffekter samt en mindre reparationsverkstad äro lagda i källarvåningen. All belysning är elektrisk, men för scenens behof finnes äfven gasledning att användas vid särskilda tillfällen.

Terrassbyggnaden

innehåller i hufvudvåningen restaurant och kafélokaler samt två butiker, i källarvåningen ekonomilokaler samt ångpanne- och pumprum, det förra med fyra lågtryckspannor för värmeledningen och en högtryckspanna för pumparna. I pumphuset finnas två ångpumpar, som trycka upp vattnet till de högt i scenhuset befintliga cisternsystemen, från hvilka ledningarna för hissarna och toaletterna utgå.

Konstruktör för ventilations- och värmeledningsanordningarna har ingenjör W. Dahlgren varit.

* * *

Den kolossala byggnaden, vid hvars utförande major O. A. Busch haft den maktpåliggande befattningen af arbetschef, och kapten P. A. Lindahl den ej mindre viktiga af kontrollant, har kräft ett utomordentligt arbete, hvaraf äran i främsta rummet tillkommer arkitekten själf, hvilken ej blott gifvit en mot ändamålet svarande form åt det hela, utan också uttänkt hvarje del af inredningen och, så vidt man nu kan finna, lyckligt löst alla de svåra uppgifter, som ett stort teaterhus i våra dagar framställer i sin inre anordning.

Den verkställande byggmästaren samt alla de konstnärer och slöjdidkare, som bidragit till förverkligande af arkitektens afsikter, må ock erfara tillfredsställelsen öfver att ha varit medarbetare vid det stora verkets utförande.

Huru vidlyftig icke blott operabyggnaden, utan hela vår operainrättning är, och huru många samverkande krafter hon kräver, kan lätt inses, om man betänker, att vid verksamheten biträda operadirektören, en sekreterare, en kontrollör, en kamrerare, en musikbibliotekarie, kanslibiträde, kanslivaktmästare, två biljettförsäljerskor, en biljettstämplerska, två regissörer, en läkare samt (spelåret 1895—96) sexton sångare och tretton sångerskor, två repetitörer och ackompanjetörer, en sufför och en ordonnans. Hofkapellet, operans orkester, bestod samtidigt af tre kapellmästare, två konsert-

mästare, fyrtioåtta ordinarie och elfva extra hofkapellister samt en ordningsman och en ordonnans. Balletten utgjordes af en ballettmästare, tre premièr- och fyra sekunddansöser, fjorton figurantskor, en repetitör och en ordonnans. Under samma spelår bestod kören af kormästare, tjugufyra korsångare, tjugotre korsångerskor, en ordningsman och bibliotekarie samt en ordonnans. Ballettelevskolan förestods af en lärare och biträdades af en påkläderska samt hade sexton elever.

Vid tekniska afdelningen och för materielen fanns en förvaltare för materialförrådet och en dylik för attributförrådet, en attributmålare, en förrådsbetjänt, två kostymförrådsförvaltare med biträde, en perukmakare, två föreståndare för verkstäderna, två förrådsbetjänter, en dekorationsmålare, en föreståndare för snickareverkstaden, en brand- och gasmästare, ett belysningsbiträde, en portvakt och fyra städerskor.

Från och med 1773, då frih. G. J. Ehrensvärd utnämndes till kungl. teaterns förste direktör, och intill det kammarherren A. Burén 1892 tillförordnades till samma teaters styresman, har den haft tjugufem förste direktörer, utom åtskilliga andredirektörer samt särskilda sådana för sceniska och ekonomiska förvaltningen.

* * *

Ehuru i här förut omnämnda kungl. bref om inköp af Stenborgska teatern hade förklarats, att inga andra teatrar än den kungl. skådeplatsen skulle få finnas i Stockholm, har den senare dock sällan varit ensam om att här idka teaterverksamhet. Redan 1801, således blott tre år efter den kungl. förordningens utfärdande, öppnades *Djurgårdsteatern*, hvilken dock hade fått sitt privilegium ett par år före förbudet, till förmån för kungl. skådespelaren Abraham De Broen. Han drog sig emellertid snart tillbaka, och efter hans död 1804 öfvergick teatern till hans änka Maria Elisabeth Grundt samt efter hennes frånfalle 1809 till sonen Johan Isaak De Broen. Denne afled 1814, hvarpå *Djurgårdsteatern* under kort tid förestods af hans änka Christina Margareta Cederberg, sedan gift med skådespelaren Chr. Svanberg.

I maj 1815 öfvertogs *Djurgårdsteatern* af skådespelaren C. Wildner, som var i sitt andra äktenskap gift med Debra Aurora De Broen, Abraham De Broens dotter, hvilken lefde ända till 1862. Wildner innehade teatern i nitton år och afträdde den 1834, då den öfvertogs af Torsslow och Pierre Deland, hvilka i ett par år där drefvo gemensam affär, hvarefter Torsslow ensam förestod teatern under sommarmånaderna 1838—43 och efterträddes af Fredrik Deland, som stannade där under åren 1844—48, hvarpå Pierre Deland återvände och arrenderade *Djurgårdsscenen* från och med sommaren 1849 till och med hösten 1861. Därpå följande år hyrdes teatern af ballettmästaren A. Selinder och år 1863 af teaterföreståndaren J. P. Roos.

I det ursprungliga privilegiet för Djurgårdsteatern hade stadgats, att ingen annan ägde tillåtelse att uppföra skådespel på den teatern, så länge De Broen eller hans hustru och barn, af hvilka senare han hade tio, begagnade sig däraf, och först 1862, då änkefru Debora Aurora Wildner, född De Broen, afled, upphörde privilegiet. Ett bolag öfvertog teatern, lät riva ned den gamla byggnaden och uppföra ett nytt teaterhus, som hyrdes 1864—65 af J. P. Roos, men nedbrann sistnämnda år. Det uppfördes dock åter, hvarefter teatern först innehades af skådespelaren C. J. L. Zetterholm, som sedan 1857 var styresman för Södra teatern och behöll Djurgårdsteatern därjämte till hösten 1872. Han efterträddes af skådespelaren V. Holmqvist och den kände öfversättaren E. Wallmark, e. o. kanslist i civildepartementet, hvilka dock endast sommaren 1873 hade teatern. Året därefter innehades den af änkefru T. Elffors; 1875 af K. Tivander; 1876—78 af A. Alberg samt under hvart och ett af de följande tre åren af V. Holmqvist, G. Key och K. Tivander; år 1882 af A. Bosin och W. Engelbrecht; åren 1883—88 af A. Bosin och R. Wagner; år 1889 af R. Wagner och Christiernsson; år 1890 af A. Bosin samt under senare år af A. Ranft.

Den förut nämnde Isaak De Broen nöjde sig icke med Djurgårdsteatern, utan sökte och erhöll 1810 af kungl. maj:t personligt privilegium för sig och sin hustru att hålla teater äfven i hufvudstaden och där gifva skådespel tre gånger i veckan från den 1 oktober till den 1 maj hvarje år, dock med vissa inskränkningar.

Denna skådeplats benämndes *Nya komiska teatern* och invigdes den 21 april 1813, men lefde knappt ett år.

Om Djurgårdsteatern och Nya komiska teatern bedrifvit scenisk verksamhet med särskildt tillstånd af kungl. maj:t, så utvecklade O. U. Torsslow sådan verksamhet i Stockholm utan vederbörligt tillstånd. Han spelade nämligen i Kirsteinska huset »vid Klara», först från slutet af 1839 till början af mars 1840 enligt öfverenskommelse med sällskapet Talia, som dock fått vederbörligt tillstånd och hvilka föreställningar voro abonnerade samt ej annonserade, men sedan för egen räkning utan särskildt tillstånd från oktober 1841 till slutet af april 1842. Då detta kunnat opått gå för sig, ansåg kapten A. Lindeberg sig äfven kunna våga försöket, ehuru han förut under flere år många gånger nekats att upprätta en enskild teater samt för sina skriftliga yttranden öfver detta upprepade afslag anklagats för majestätsbrott och dömts till döden, från hvilket straff han dock genom allmän amnesti förskonats. Nu följde han Torsslows föredöme, inköpte en tomt vid Lilla Trädgårds-(nuvarande Kungsträdgårds-)gatan, lät i största hast där uppföra ett teaterhus och invigde *Nya teatern* den 1 november 1842.

Resultatet af detta företag motsvarade dock icke förhoppningarna, och 1844 måste Lindeberg afstå teatern till sina fordringsägare, hvilka uthyrde densamma till ett bolag, hvaruti Lindeberg själf var delägare samt för öfrigt

bestod af teaterns medlemmar. Detta ägde bestånd till hösten 1846, då teaterhuset såldes för 65,250 rdr rgs till ett bolag af nio personer, som till Torsslow på tio år hyrde ut skådeplatsen, hvars namn ändrades till *Mindre teatern*. Torsslow biträdde af E. Stjernström, hvilken dock afgick 1850, hvarefter Torsslow ensam förestod teatern till 1854, då hyreskontraktet öfverflyttades på Stjernström, som året därpå köpte teatern för 120,000 rdr rgs, lät bygga på teaterhuset från två till tre våningar, försåg det utvändigt med åtskilliga prydnader och omdekorerade salongen.

Mindre teatern styrdes på ett förträffligt sätt af Stjernström intill 1863,

Gen. lit. anst. fot.

146. Dramatiska teatern.

då han sålde den med alla inventarier till Kungl. teatern, som i köpeskilling erlade 270,000 rdr, hvarefter namnet ändrades till *Kungl. Dramatiska teatern* och såsom sådan å nyo började sina föreställningar den 12 september nyss nämnda år.

I tjugufem år voro Operan eller Stora teatern och Dramatiska teatern förenade, men skildes år 1888, då den senare teatern förvärfvades af staten och hyrdes af en inom skådespelarpersonalen bildad association, hvilken i årlig hyra till statsverket erlägger 11,385 kronor. Därtill kommer, att allt hvad teatern förvärfvar i pjäser, dekorationer, kostymer samt öfrig materiel skall, utan lösen, vid teaterns upplösning tillfalla operan. Teaterns dagkostnader beräknas till 200 kronor.

Bland Dramatiska teaterns inkomster äro de 7,385 kronor, som konungen betalar för sin loge och hoflogen, samt 3,000 kronor i hyra för två inom teaterhuset belägna, under föreställningarna öppna schweizerier.

Salongen har 641 platser, och ordinarie inkomst för utsåldt hus utan förköp beräknas till 1,362 kronor 25 öre.

Scenens djup är 12.50 meter från ridå till fond, bredden är mellan kulisserna 7 meter och höjden från golvet till suffiterna också 7 meter. Klädlogerna äro 30.

Associationen består af femton personer, direktören (skådespelaren G. Fredrikson) inberäknad, alla tillhörande skådespelarpersonalen, hvilken under spelåret 1895—96 utgjordes af direktören och 30 manliga och kvinnliga deltagare. Orkestern består af 12 medlemmar och en anförare. Tjänstemännen utgöras af en kassör-kamrerare, två regissörer, en suffiör, en inspicient, en maskinmästare samt brand- och gasmästare, kostymförvaltare, perukmakare, tre påklädare och fem påkläderskor, två rekvisitörer, tre biljettförsäljerskor, en ordonnans, en portvakt och en städerska.

Dessutom har teatern en litteratör, en dekorationsmålare och en läkare. Elevskolan har en föreståndare och sex lärare.

* * *

Då inga hinder vidare lades i vägen för enskilda teatrar, uppstodo sådana i olika trakter af Stockholm. Så invigdes i maj 1851 *Nya teatern i Humlegården*, uppförd genom källarmästaren C. Norbergs föranstaltande och, liksom Djurgårdsteatern, afsedd för endast sommarmånaderna. Den teatern innehades af efter hvarandra Stjernström, Hessler och O. Andersson, hvilken längst stannade där, eller från 1853 till 1862, W. Åhman och M. K. Pousette 1863—67, F. Rohde 1868, Bosin 1869, Lindmark m. fl.

Då den redan från 1840-talet kände folknöjeställaren C. A. Wallman år 1850 köpte Mosebacke, lät han genast bland andra förlustelser där uppföra en täckt sommarteater, men efter det Mosebackes ursprungliga värdshus försvunnit med sin lilla träbyggning, och det nya teaterhuset uppförts, invigdes där den 20 november 1853 *Södra teatern* af J. W. Weselius och R. G. Broman. Från hösten 1854 var Weselius ensam styresman för denna teater, men dog redan i oktober 1855, hvarefter föreställningarna fortsattes för änkans räkning till dess hon gifte sig med skådespelaren C. J. L. Zetterholm, då han öfvertog teatern. Denna nedbrann i augusti 1857, men ett par år därefter stod ett nytt teaterhus på det förras ställe och invigdes den 1 november 1859 af samme Zetterholm, hvilken med sin trupp spelade där, men om somrarna äfven på Djurgårdsteatern och i landsorten, till våren 1873, då han afled. Södra teatern har sedan innehafts af olika direktörer, bland hvilka i synnerhet G. Haquinius och G. Bergström ägde en lycklig period åren 1876—82 och den sistnämnde bekante komikern 1882—83.

Därefter voro A. Bosin och R. Wagner styresmän tillsammans 1883—89 samt därpå Wagner och Christiernsson, till dess Wagner slutligen ensam öfvertog teatern.

Ett år innan Weselius invigde Södra teatern, hade han invigt en teater i *Davidsons Norra paviljong*, men flyttade därifrån redan i början af 1853, då teatern upptogs af *Selinders Barnteater*, hvilken därefter kallades *Selinders Elevteater*, hvars föreståndare var den bekante ballettmästaren Anders Selinder, som 1861 flyttade teatern till Ladugårdslandet.

I konditor *De la Croix' hus* vid Brunkeberg hade Torsslow redan i början af 1840-talet haft teater. Under en kort tid af hösten 1853 begagnade Stjernström samma skådeplats, och under 1864—66 uppträdde där C. Rohde och F. E. Caspér med sällskap, då namnet var *Folkteatern*.

Ladugårdslandsteatern anlades af G. A. Müller, hvilken under åren 1838—52 hade varit dekorationsmålare vid kungl. teatern. Teaterhuset uppfördes efter F. W. Scholanders ritning, och teatern invigdes i oktober 1856 af C. G. Hesslers trupp, hvilken året därpå med sig förenade Selinders elevteater, hvarefter teatern innehades af flere olika föreståndare efter hvarandra, längst af Selinder, nämligen 1861—66 samt 1869—71, till dess den under namn af *Folkteatern* förestods af F. Lund och slutligen efter dennes död af hans änka och hennes man i andra giftet, skådespelaren J. Strömberg.

Hösten 1867 invigdes en af juveleraren Chr. Hammer uppförd teater vid Södra Blasieholmshamnen, hvilken först kallades *Nya* och sedan *Mindre teatern* samt förestods i början af A. Berndt och A. Selinder och 1868—69 af L. Josephson och F. Ahlgrensson, 1869 af Hafgren och 1870 af Haquinus, hvilken förenat sig med G. Bergström och tillsammans med denne populära skådespelare begagnade teatern 1872—76, hvarpå denne till 1878 innehades af skådespelarne A. Warberg och A. Berndt samt sedan af ägaren själf, med A. Berndt till scenisk styresman, till 1881, då den öfvertogs af Warberg ensam. Den föga prydliga byggnaden, bland allmänheten kallad »Ladan», nedrefs 1884.

Närmast i tidsföljd kommer den af E. Stjernström efter prof. E. Jacobssons ritning uppförda *Nya teatern* vid Blasieholmsgatan, hvilken invigdes i januari 1875. Teatern, som skall ha kostat 600,000 kronor, har en salong som godt rymmer 1,061 personer samt innan de gjorda förändringarna hade ännu flere platser (1,150). Scenens djup från ridå till fond är 11.30 meter, bredden mellan kulisserna 6.80 samt höjden från golvet till suffiterna 6.50 meter. Salongen har tre logerader, parkett och parterr samt parkettloger och är numera dekorerad i guld och hvitt.

Efter Stjernströms död 1877 förestods teatern i två år af hans änka och uthyrdes 1879 till intendenten vid kungl. Stora teatern L. Josephson samt skådespelaren V. Holmqvist, hvilka 1880 inköpte det hela för en half million kronor. I oktober 1887 uthyrde de teatern till ett associations-

sällskap och ett år därefter till ett annat sällskap med dem själfve och skriftställaren F. Hedberg som föreståndare. Namnet ändrades då till *Svenska teatern* och utnyddades strax därefter till skådespelaren E. Hjertstedt. Men i början af 1890 måste teatern säljas på exekutiv auktion och inropades för 400,000 kronor af generalkonsul J. W. Smitt, grosshandlaren I. Hirsch och bankdirektör K. Wallenberg, af hvilka Hirsch sedan, såsom vi redan nämnt, utgick och efterträdades af kommanditbolaget Burman & komp.

Det nya bolaget utnyddade teatern till V. Holmqvist, men redan 1891 vardt, såsom ock förut är omnämndt, den genom gamla kungl. operahusets rivande hemlösa kungl. teatern dess hyresgäst och gaf sina första föreställningar där annandag jul 1891, då »Värmländingarne» uppfördes på middagen och »Wilhelm Tell» på aftonen, hvarefter operaföreställningarna där regelbundet fortgått. Teaterns restaurering för ändamålet hade kostat 70,000 kronor.

I det stora, byggmästaren C. O. Lundberg tillhöriga huset i hörnet af Kungs- och Vasagatorna, som han uppförde under förra hälften af 1880-talet, lät han också inreda en teater, hvilken fick namnet *Vasateatern* och invigdes i oktober 1886 af A. Berndt med sällskap. Den nya salongen lämnade utrymme för nära sju hundra personer och består af första och andra parkett, en rad samt två parkett-avantscener och två öfre avantscener. Sommaren 1892 undergick teatern fullständig ombyggnad, då scenen utvidgades, och större antal platser i salongen åstadkoms. Med ordinarie biljettpris kunde biljettförsäljningen uppgå till 1,350 kronor.

Då A. Berndt snart nödgades af sjukdom afbryta sin verksamhet, öfvertog byggmästaren Lundberg själf ledningen med herr A. Sernqvist som regissör. Hösten 1887 öfverlämnades teatern åt fröken Anna Pettersson samt herrar M. Gründer och W. Kloed, hvilket bolag ägde bestånd till våren 1889. I augusti samma år började med skådespelarne A. Warberg och E. Strömberg som ledare ett nytt teaterföretag i samma lokal; dessa fortforo att med sitt sällskap gifva föreställningar till våren 1893, hvarefter teatern öfverläts åt Warberg som ensam ledare; och innehade han denna skådeplats till 1895, då den öfvertogs af A. Ranft.

* * *

Om konstberidning icke kan räknas till egentliga teaterföreställningar, så har förevisning i den förra dock ofta roat Stockholm. Manègeföreställningar tyckas likväl icke ha här förekommit förrän på sjuttonhundratalet: då uppträdde fransmannen Lailson med »stor ridnings- och voltigerings-exercice» på Barnhusgården, men någon synnerligt uppmärksammas efterträdare tyckes han icke ha haft, förrän en annan fransman, Foureaux, inträffade här och 1825 med sitt sällskap uppträdde på Djurgården, och få år därefter täflade Gauthiers och Kuhns konstberidarsällskap om allmänhetens

ynnest. År 1833 hade Foureaux fått tillstånd att bygga en manège på Djurgården, men 1839 erhöll Tourniaire, också fransman, medgifvande att på samma ställe sätta upp en ännu större. Den gamla Gauthierska manègen refs ned, och den Tourniaire'ska nedbrann natten mellan 1 och 2 maj 1847. Ny byggdes där då af maskinmästaren C. Mothander, och i den manègen eller cirkus uppträdde det ena konstberidarsällskapet efter det andra, men äfven teatertrupper, såsom C. Rohdes, C. O. Lindmarks, Södra teaterns. År 1890 refs manègebyggnaden och en vida större och dyrbarare sådan uppfördes af herrar Davidson på samma plats. Denna har under senare år hyrts af direktör Ranft, som där inrättat en af sina många teatrar, den s. k. *Arena-teatern*, på hvilken han låtit uppföra i synnerhet operetter.

Då och då ha småteatrar uppstått i Stockholm, men ej haft lång lifstid. Så öppnades 1857 en liten teater vid dåvarande Seved-Bååtgatan (nu norra delen af Nybrogatan), och 1859 invigde J. W. Selander med sällskap den s. k. *Odéonteatern* i n:r 28 Regeringsgatan. *Valhalla* i n:r 51 A Mäster-Samuelsgatan skulle på 1860-talet användas till teater, men ingen af dessa småscener fick någon framtid. Lika litet kunde *Blanchs teater* vid Kungsträdgården hålla sig uppe, oaktadt sin eleganta salong och fastän ganska goda danska och franska små teatertrupper uppträdde där. I början af 1880-talet förvandlades den teaterlokalen till konstutställningssalong. *Sveateatern*, Sveasalens bihang i f. d. änketuset, uppläts någon tid åt olika sceniska föreställningar, men förklarades af myndigheterna olämplig för teaterföreställningar. På *Kungsholmen* lefde under kort tid en liten teater med svagt lif och förvandlades slutligen till fabrikslokal. De små teatrarna tyckas icke mera ha någon framtid i Stockholm. Det är de stora, med alla bekvämligheter utrustade och mot farligheter skyddade scenerna och salongerna som skola bereda framgång åt den sceniska konsten.